

I. VĚDA O ZVYCÍCH

Antropologie studuje člověka jako tvora společenského. Soustřeďuje se na ty tělesné znaky, pracovní postupy, konvence a hodnoty, které jedno společenství odlišují od všech ostatních majících jinou kulturní tradici.

Na rozdíl od jiných společenských věd antropologie podrobuje serióznímu zkoumání také jiné společnosti než svou vlastní. Pravidla hledání partnera a reprodukce v kterékoli společnosti jsou pro ni stejně významná jako pravidla naše, i když se jimi řídí například Mošští Dajakové a s pravidly naší civilizace nemusejí být historicky nijak spojená. Pro antropologa jsou naše zvyky a zvyky novoguinejského kmene dvěma potenciálními sociálními schémata, kterými tyto společnosti řeší tyž problém, a pokud se nechce prohřešit proti zásadám svého oboru, musí se vyvarovat upřednostňování jednoho před druhým. Zabývá se lidským chováním, avšak nezajímá ho, jak je formuje jedna tradice, a to naše vlastní, ale jak je utváří tradice vůbec. Zajímá ho široká paleta zvyků v různých kulturách a jeho cílem je pochopit jejich změny a rozrůžňování, prozkoumat jejich podobu a způsob, jakým zvyky v kterémkoli společenství ovlivňují životy jednotlivců, kteří je tvoří.

Zvyky zatím nejsou běžně považovány za jev skutečně závažný. Uznáváme, že činnost našeho mozku je nanejvýš hodna zkoumání, ale zvyk je pro nás zcela obyčejné chování. Skutečnost je však jiná. V celosvětovém měřítku jsou tradiční zvyky obrovskou masou detailně propracovaného chování, které přináší mnohem více překvapení, než jaké by dokázal vzbudit kdokoli, i kdyby se svými činy od ostatních odlišoval sebevíc. Nicméně tato stránka věci není tak důležitá. Prvořadý význam má rozhodující úloha zvyku v životě a názorech a nesmírná rozmanitost forem, v nichž se může projevovat.

Nikdo se nikdy nedívá na svět zcela nepředpojatě. Člověk ho vidí tak, jak jej modifikuje konkrétní soubor zvyků, institucí a způsobů myšlení. Těchto stereotypů se nedokáže vzdát ani při filosofických úvahách; samotné pojmy dobra a zla totiž stále vztahuje k svým konkrétním tradičním zvykům. John Dewey se vši vážností řekl, že úloha zvyku při formování chování jednotlivce se má k jakémukoli způsobu, jakým jednatel může ovlivnit tradiční zvyk, jako veškerá slovní zásoba mateřského jazyka k těm slovům z jeho dětské řeči,

kteřá se stanou součástí slovní zásoby jeho rodiny. Když seriózně zkoumáte společenské pořádky, které měly možnost vyvíjet se autonomně, tento fečnický obrat se jeví jako přesný a realistický postřeh. Život jednotlivce je především nikdy nekončícím přizpůsobováním se vzorcům a standardům tradičně předávaným v jeho společenství. Od okamžiku, kdy se narodil, zvyky jeho komunity formují jeho prožívání a chování. Když začíná mluvit, je již produktem své kultury, a až dospěje a bude schopen zapojit se do jejích aktivit, její zvyky již budou jeho zvyky, její přesvědčení jeho přesvědčením, a co bude pro ni nemožné, bude nemožné i pro něho. Toto vše s ním bude sdílet každé dítě z téže skupiny a s dítětem narozeným ve skupině kdesi na opačné straně zeměkoule bude sdílet sotva tisícinu. V současné době nemáme při zkoumání společnosti důležitější úkol než docenit významnou úlohu zvyků. Dokud nebudeme znát jejich zákonitosti a různé podoby, nejdůležitější fakta ovlivňující lidský život pro nás nutně zůstanou nesrozumitelná.

Výzkum zvyku může být přínosem pouze tehdy, jestliže budou přijaty určité zásady, z nichž některé se doposud setkávají s rozhodným odporem. V první řadě každý vědecký výzkum vyžaduje, aby a priori nebyla dávana přednost pouze jisté části zkoumaného souboru. Ve všech méně kontroverzních oborech, například při studiu kaktusů, termitů nebo povahy mlhovin, je nezbytnou metodou výzkumu shromažďování relevantního materiálu a zaznamenávání všech možných variant jejich podob a výskytu. Tímto postupem jsme se dověděli vše, co známe o zákonech astronomie nebo o zvycích společenského hmyzu. Jen při studiu samotného člověka nejdůležitější společenské vědy nahradily komplexní přístup zkoumáním jedné lokální varianty – západní civilizace.

Antropologie nemohla existovat, dokud se činil rozdíl mezi námi a lidmi primitivními, námi a barbary, námi a pohany. Nejdříve bylo třeba dospět na takovou úroveň, kdy už nedáváme přednost vlastní víře před pověrou našich sousedů. Bylo nutné uznat, že instituce založené na stejných předpokladech, například na existenci nadpřirozených sil, musejí být zkoumány společně, naše spolu se všemi ostatními.

V první polovině devatenáctého století na tento elementární postulat antropologie nepřišli ani ten nejosvícenější příslušník západní civilizace. V průběhu dějin člověk zatím vždy hájil vlastní jedinečnost, protože pro něho byla věcí cti. V Koperníkově době tento

nárok na vlastní nadřazenost chápali tak široce, že se vztahoval i na naši Zemi, a čtrnácté století vášnivě odmítlo názor, podle něhož naše planeta ve sluneční soustavě zaujímá podřízené místo. V Darwinově době, kdy pravda ve sporu o sluneční soustavu už byla přiznána oponentům, člověk bojoval všemi dostupnými zbraněmi za jedinečnost své duše, nepoznatelného atributu, který mu Bůh dal tak, že bylo vyloučeno původ člověka hledat v říši zvířat. Mezery v argumentaci, pochybnosti o povaze „duše“, a dokonce fakt, že naše společnost devatenáctého století nechtěla uznat spřízněnost s jakoukoli jinou skupinou – to vše zastínil obrovský rozruch vyvolaný pohanou, kterou představě o jedinečnosti člověka způsobila myšlenka evoluce.

Obě tyto bitvy můžeme v současné době oprávněně považovat za vyhrané – a pokud ještě nejsou, tak brzy budou; ale boj pokračuje, pouze se přesunul na jinou frontu. Nyní docela ochotně připouštíme, že oběh Země kolem Slunce nebo původ člověka v říši zvířat nemá takřka nic společného s jedinečností našich úspěchů. Jestliže shodou náhod obýváme právě tuto planetu, ačkoli slunečních soustav je nepředstavitelně mnoho, naše sláva tím jen vzrůstá, a jestliže všechny ty tolik si vzdálené lidské rasy jsou evolucionárně spojeny se zvířetem, jsou prokazatelně rozdíly mezi námi a jinými tím vyhraněnější a jedinečnost našich institucí tím pozoruhodnější. Ale naše úspěchy, naše instituce jsou jedinečné; jsou jiného řádu než úspěchy a instituce méně důležitých ras a musíme je chránit za každou cenu. Takže ať už jde o imperialismus, rasové předsudky, nebo srovnání křesťanství s pohanstvím, jedinečnost doposud zůstává v popředí našeho zájmu; nejde nám o globální pohled na lidské instituce celého světa – na nich stejně nikomu nikdy nezáleželo – ale o jedinečnost našich institucí a úspěchů, naší vlastní civilizace.

Západní civilizace se díky příznivým historickým okolnostem rozšířila více než kterákoli jiná dosud známá regionální skupina. Zdomácněla na větších částech světa, což nás vedlo k domněnce, která by za jiných okolností nevznikla – že lidské chování je uniformní. I velmi primitivní národy někdy chápou úlohu kulturních rysů lépe než my. Vede je k tomu dobrý důvod. Zkušenosti odlišných kultur mají z první ruky. Viděly své náboženství, hospodářský systém i pravidla uzavírání sňatků ustupovat před zvyklostmi a pravidly bílého muže. Vzdaly se vlastních a přijaly jeho, přestože pro ně často byly dost nesrozumitelné; jedno však je jim zcela jasné: lidský život se může řídit různými soubory pravidel. Dominantní vlastnosti bělochů někdy

přičítají způsobu, jakým si v obchodování konkurují nebo jakým vedou války; vlastně uvažují velmi podobně jako antropologové.

Běloch má jiné zkušenosti. Člověka jiné kultury možná nikdy ani neviděl, a když, tak už poevropštěného. Jestliže je zcestovalý, s velkou pravděpodobností objel svět, aniž bydlel jinde než v kosmopolitním hotelu. O způsobu života jiné civilizace než své vlastní ví velmi málo. Jednotný ráz zvyklostí i světového názoru, které vidí šířit se kolem sebe, jej dostatečně přesvědčil a skryl před ním fakt, že konec konců jde o historickou náhodu. Pak už bez dalších okolků uznává obecný charakter lidské povahy a měřítek vlastní kultury.

Ale velké rozšíření bělošské civilizace není v dějinách ojedinělou historickou událostí. Polynésané se v relativně nedávné době rozšířili z Ontongu na Jávě na Velikonoční ostrov a z Havaje na Nový Zéland a kmeny hovořící jazyky bantu ze Sahary do jižní Afriky. Ale oba tyto případy jsou pro nás pouhým rozšířením místní varianty téhož lidského druhu. Západní civilizace mohla při rozšiřování využít všech svých vynálezů dopravních prostředků a rozsáhlých obchodních dohod, takže z historického hlediska lze snadno pochopit, jak k němu došlo.

Psychologické důsledky rozšíření bělošské kultury jsou však nepochopitelné s důsledky materiálními. Globální rozšíření nás jako dosud žádnou z civilizací chrání před nutností brát vážně civilizace jiných národů; dodalo naší kultuře vysokou míru univerzálnosti, na kterou jsme se už dávno přestali dívat z historického hlediska. Vidíme ji spíše jako záležitost nezbytnou a nevyhnutelnou. Závislost na hospodářské konkurenci si v naší civilizaci vykládáme jako důkaz, že právě ona je základní motivací, o níž se lidská povaha může opřít; chování malých dětí chápeme podle toho, jak je naší civilizací utvářeno a zaznamenáváno na dětských klinikách, jako způsob myšlení všech dětí nebo způsob, jakým se mladý člověk chovat musí. Stejný přístup se uplatňuje i v naší etice nebo v uspořádání rodinných poměrů. Každou nám důvěrně známou motivaci obhajujeme jako nevyhnutelnou a vždy se při tom snažíme naše místně omezené způsoby chování ztotožnit s Chováním nebo naše zespolečenštěné zvyky s Lidskou povahou.

Člověk moderní doby z této teze udělal nedílnou součást svého myšlení a jednání, ale její kořeny sahají daleko hlouběji – až k tomu, co se vzhledem k výskytu u všech primitivních etnik jeví jako jeden z rozdílů, který lidé uznávali již v dobách nejstarších: mezi „svou“

uzavřenou skupinou na jedné straně – a člověkem stojícím mimo ni na straně druhé. Všem primitivním kmenům je společné uznávání kategorie cizinců, těch, na něž se nejenom nevztahují příkazy morálního kodexu platné v rámci vlastního uzavřeného společenství, ale kterým je vůbec upírána příslušnost k lidským bytostem. Velké množství běžně užívaných jmen – Zuňi, Diné, Kiowa a další – jsou jména, jimiž primitivní kmeny nazývají samy sebe, přičemž v jejich jazycích tyto výrazy mají význam „lidé“, tj. oni sami. Mimo vlastní uzavřenou skupinu není lidských bytostí. Je tomu tak přesto, že každý kmen je objektivně vzato obklopen kmeny, jež s ním sdílejí umění, hmotné vynálezy a složité obřady, které se vytvořily za mnohostranného vzájemného působení.

Nikdy se nestalo, že by se primitivní člověk rozhlédl kolem sebe, uviděl „lidstvo“ jako jedinou skupinu a pocítil sounáležitost s jedinci téhož druhu. Od začátku vyznával provincionalismus a uzavíral se za vysokými hradbami. Ať šlo o budoucí manželku, nebo o záměr připravit někoho o hlavu, prvním a nejdůležitějším rozlišovacím znakem byla příslušnost k vlastní skupině, nebo naopak k ostatním lidem, stojícím mimo ni. Svou skupinu a všechny její způsoby chování považoval za jedinečné.

Takže člověk moderní doby, který lidi dělí na Vyvolené lid a nebezpečné cizince, na skupiny v rámci vlastní civilizace tak geneticky a kulturně spřízněné, jako jsou kmeny v australském busi, má omluvu, protože pokračuje v dlouhověké nepřerušené tradici. Totéž už rvrdili Pygmejové. Není pravděpodobné, že bychom se tak základního lidského rysu snadno zbavili, ale můžeme alespoň poznat jeho historii a nestránu projevů.

Jedním z nich je postoj často pokládáný za prvořadý, postoj motivovaný spíše náboženskými cítěním než širším provincionalismem; západní civilizace jej zaujímaly, dokud v ní náboženství zůstávalo živou záležitostí. Rozdíl mezi uzavřenou skupinou a ostatními se v náboženství projevil rozlišováním na pravověrné a pohany. Tyto dvě kategorie neměly tisíce let nic společného. Žádné ideje nebo instituce, které uznávala jedna kategorie, neplatily v kategorii druhé. Téměř všechny instituce byly viděny ve vzájemném protikladu podle toho, zda patřily k tomu či onomu z často jen v maličkostech se lišících náboženství: na jedné straně stála Božská pravda a pravá víra, zjevení a Bůh; na druhé straně smrtelný hřích, lež, zatracení a ďáblův. Názory proti sobě stojících skupin nebylo možné postavit na

roveň, a tudíž bylo vyloučeno na základě objektivně prozkoumaných faktů pochopit povahu tohoto významného lidského rysu – náboženství.

Pocítujeme oprávněnou nadřazenost, když čteme takovýto popis standardního náboženského postoje. Alespoň této absurdity jsme se zbavili a uznáváme komparativní studium náboženství. Ale když vezmeme v úvahu rozsah, jaký v naší civilizaci má podobný postoj – například rasové předsudky –, právem s jistotou skeptici pohlížíme na to, zda naše hlubší znalost náboženství pramení z toho, že jsme vyrůstali z naivní dětinskosti, nebo prostě z toho, že náboženství přestalo být tou oblastí života, kde se svádějí důležité bitvy moderní doby. Ve skutečně palčivých záležitostech naší civilizace nejčastěji máme ještě velmi daleko k získání odstupu, kterého jsme vcelku úspěšně dosáhli v případě náboženství.

Existuje i další důvod, proč se seriózní výzkum zvyklostí začal rozvíjet teprve nedávno a jen váhavě, a překonat tuto obtíž je těžší než vypořádat se s výše zmíněnými problémy. Sociální teoretikové totiž nevěnovali zvyku pozornost právě proto, že byl základem jejich myšlení, byl číčkou, bez níž neviděli nic. Přímou úměrou s tím, jak zásadní věcí pro ně zvyk byl, zůstával mimo jejich vědomou pozornost. Na takové slepotě není nic záhadného. Když badatel shromáždí obrovské množství faktů pro monografii o mezinárodních úvěrech, o procesu učení nebo o narcisismu jako jednom z faktorů neurózy, jako ekonom, psycholog nebo psychiatr uvažuje právě prostřednictvím a v rámci tohoto souboru dat. Nebere v úvahu existenci jiných uspořádání společnosti, kde všechny faktory mohou být seskupeny jinak. Nebere tedy v úvahu jejich podmíněnost kulturou. Vidí, že rys, který zkoumá, má určité podoby; považuje je za nevyhnutelné a jediné možné, protože žádné jiné podklady pro své úvahy nemá. Lokální přístupy své doby ztotožňuje s Lidskou povahou a jejich popis s Ekonomii a Psychologií.

V praxi na tom často nezáleží. Naše děti musejí být vychovávány v duchu naší pedagogické tradice a prvořadý význam má výzkum procesu učení v našich školách. Stejným způsobem můžeme ospravedlnit svou reakci, když nad diskusí o jiných systémech hospodaření často jen krčíme rameny. Koneckonců musíme žít v rámci naší kultury, jejíž instituce rozlišují mezi mým a tvým.

Taková je pravda – a skutečnost, že nejlépe se lze rozmanitými kulturami zabývat podle jejich rozložení v prostoru, náš lhotejný

přístup jen podporuje. Ale získávat více příkladů z kultur následujících za sebou v čase nám brání jen historické omezení materiálu. Časovému sledu kultur však stejně neunikneme, i kdybychom si to přáli; vždyť podíváme-li se zpět byt i jen o jednu generaci, uvědomíme si, jak velké změně od té doby došlo, někdy i v našem nejintimnějším chování. Zatím jsou tyto změny nepřehledné, což způsobují okolnosti, jejichž vliv můžeme zmapovat pouze při pohledu zpět. Kdybychom byli ochotni změnu v intimních záležitostech přijmout dříve, než nám je vnucena, bylo by možné reagovat moudřejší a přímočařejší. Náš odpor do značné míry vyplývá z nepochopení kulturních konvencí a zejména z vynášení do nebes těch, které shodou okolností k našemu národu a desetiletí patří. Již velmi omezená znalost jiných konvencí a rozmanitosti jejich projevů by značně napomohla racionálnějšímu uspořádání společnosti.

Studium různých kultur má ještě jeden významný dopad na dnešní myšlení a chování. Současná doba přivedla mnoho civilizací do těsného kontaktu a reakci na tuto situaci je zpravidla nacionalismus a povýšenecký postoj k jiné rase. Ještě nikdy nebyli pro civilizaci tak potřební jednotlivci, kteří si jasně uvědomují význam kultur a dokáží sociálně podmíněné chování jiných národů vidět objektivně, bez obav a vzájemného obviňování.

Pohrdání cizinci není jediným možným přístupem v našem světě, kde se do kontaktu dostávají rasy a národnosti. Není to ani řešení vědecky podložené. Tradiční anglosaský nedostatek tolerance je místním a časově omezeným kulturním rysem stejně jako kterýkoli rys jiný. I lidé nám tak geneticky a kulturně blízcí, jako jsou Španělé, ho nemají a rasové předsudky v zemích osídlených Španěly jsou zcela jiné než na územích ovládaných Anglii a Spojenými státy. V USA zjevně nejde o odpor proti míšení krve biologicky vzdálených ras, protože se příležitostně obrací tu proti irským katolíkům v Bostonu, tu proti Italům v průmyslových městech Nové Anglie, stejně jako proti orientálcům v Kalifornii. Opět tu hraje roli dávný rozdíl mezi vlastní skupinou a skupinou všech ostatních; pokud ovšem pokračujeme v této primitivní tradici, je to mnohem méně omluvitelné u nás než u divošských kmenů. Jsme zcestovalí a hrdí na svou vysokou kultivovanost, ale relativnost zvyků v různých kulturách se nám zatím pochopit nepodařilo, takže nám zůstává odepřen skutečně velký prospěch a požitek ze vztahů s národy s jinými standardy a při stycích s nimi nadále zůstáváme nedůvěryhodnými partnery.

Nynější západní civilizace zoufale potřebuje dospět k poznání, že rasové předsudky mají základ v kultuře. Věci došly tak daleko, že trpíme rasovými předsudky vůči našim pokrevním bratrům Irům a Norsko a Švédsko mluví o vzájemném nepřátelství, jako by obyvatelé těchto zemí také nepocházeli z jedné krve. Takzvaná rasová linie, podél níž proti sobě v první světové válce bojovaly Francie a Německo, údajně odděluje obyvatele Bádenska od obyvatel Alasaska, ačkoli tělesnou stavbou všichni patří k alpskému typu. V době volného pohybu lidí a smíšených sňatků, které uzavřeli předkové nejvýznamnějších členů tohoto společenství, nestoudně hlásáme teorii čisté rasy.

Antropologie na ni má dvě odpovědi. První se týká kultury, druhá dědičnosti. První odpověď nás vrací ke společenstvem předcházejícím lidské. Existují takové, kde matka příroda biologickými mechanismy neustále do nejmenšího detailu uchovává jistý způsob chování; nejsou to však společenství lidí, ale společenského hmyzu. Když mravenčí královna zakládá nové hnízdo, zopakuje každičký rys sexuálního chování a každý detail starého mraveniště. Společenský hmyz zastihl matku přírodu v náladě, v níž nechtěla podstupovat žádná rizika. Vzorec celé struktury společenství mravenců svěřila jejich instinktivnímu chování. Že v důsledku oddělení jednoho mravence od jeho skupiny zaniknou jejich společenské třídy a do zapomnění upadne způsob jejich existence, není o nic pravděpodobnější, než že se mravenci nevytvoří správný tvar tykadla nebo těla.

Ať je to člověku ku prospěchu nebo ke škodě, v lidské společnosti příroda zvolila alternativu z opačného pólu možných řešení. Ani jediný prvek kmenové organizace, jazyka či místního náboženství není přenášen zárodečnou buňkou. Když byly v předchozích státech v Evropě občas nalezeny opuštěné děti, které přežily v lesích odděleně od ostatních lidí, všechny se navzájem tolik podobaly, že je Linné vyčlenil jako samostatný druh, *Homo ferus*, a domníval se, že patří ke skřítkům, s nimiž se člověk setkává zřídka. Nedokázal pochopit, že se tyto slaboduché bytosti narodily jako lidé; vždyť se nezajímaly o dění kolem sebe, rytmicky se kolébaly dopředu a dozadu jako některá divoká zvířata v zoo, měly orgány, kterými mohly mluvit a slyšet, ale bylo takřka nemožné je tomu naučit; mrazivému počasí odolávaly oblečeny v čáry a bez jakýchkoli obtížů sahaly pro brambory do vařící vody. Byly to samozřejmě děti opuštěné v raném věku a všem chyběl společný život s lidmi, jimž jedině se schopnosti člověka podněcují k rozvoji a utvářejí.

V naší humánnější civilizaci se s těmito dětmi již nesetkáváme. Ale totéž názorně a jasně ukazuje každý případ dítěte adoptovaného z okruhu jiné rasy a kultury. Dítě z Orientu adoptované rodinou ze Západu se naučí mluvit anglicky, k nevlastním rodičům se chová stejně jako děti, s nimiž si hraje, a později volí stejná povolání jako ony. Osvojí si celý soubor kulturních rysů společnosti adoptivních rodičů a soubor rysů jeho biologických rodičů nehraje žádnou roli. Tenýž proces probíhá ve velkém měřítku, když se celé národy za několik generací zbaví své tradiční kultury a převezmou zvyky cizí skupiny. Kultura amerických černochů ve městech na severu se velice přiblížila kultuře tamějších bělochů. Když byl před několika lety v Harlemu prováděn průzkum kultury, jedním ze sledovaných rysů u černochů byla móda sázek na poslední tři čísla ten den udávající obrat obchodu na burze. Alespoň je to stálo méně peněz než tomu odpovídající záliba bělochů ve hře na trhu cenných papírů samých; přitom šlo o hru stejně riskantní a stejně vzrušující. Byla to variace na vzorec chování bělochů — a ani se od něho příliš nevdálila. Většina harlemských rysů má k současným zvyklostem bělošských skupin ještě blíže.

Na příkladech z celého světa a od počátku lidských dějin lze ukázat, že různé národy dokázaly převzít kulturu národů jiné krve. V biologické struktuře člověka není nic, co by tomu bránilo. Člověk není biologickou konstitucí předurčen k některé konkrétní variantě chování. Společenských řešení vypracovaných v různých kulturách — například při hledání partnera nebo obchodování — je mnoho a jsou velice různorodá; všechna přitom umožnil stejný základ: schopnosti, které jsou člověku vrozeny. Kultura není předávána geneticky.

Co příroda ubírá na zárukách bezpečí, to vyrovnává výhodou větší přizpůsobivosti. Člověku na rozdíl od medvěda ani po mnoha generacích nenaroste kožich, aby se přizpůsobil Arktidě. Naučí se ušít kabát a postavit ze sněhu obydlí. Podle všeho, co se můžeme dovědět o dějinách inteligence ve společnostech předcházejících lidské i v lidských, tato schopnost přizpůsobit se byla živnou půdou, na níž začal a udržuje se pokrok lidstva. V dobách, kdy žili mamuti, vznikl jeden živočišný druh za druhým, ale ty, které neměly schopnost se přizpůsobit, neobstály a vymřely; zničil je rozvoj právě těch rysů, které si biologicky vytvořily, aby se s životním prostředím vyrovnaly. Dravci a později vyšší primáty začali pomalu spoléhat na jiné než biologické formy adaptace, čímž rostla přizpůsobivost a postupně se

stala základem pro vývoj inteligence. Člověk se možná — jak se často tvrdí — zničí sám právě rozvojem inteligence. Ale nikdo zatím ne navrhl žádný postup, jak se vrátit k biologickým mechanismům společenského hmyzu, a jiná alternativa nám nezbyvá. Kulturní dědictví člověka našťástí i nanešťástí není předáváno biologicky.

Z toho pro politiku naší doby vyplývá neopodstatněnost tvrzení, že za své duchovní a kulturní úspěchy vděčíme kterémukoli z vybraných dědičných materiálů zárodečných buněk. Vedoucí postavení v naší západní civilizaci v různých dobách postupně přešlo na národy mluvící jazyky semitskými a hamitskými, na středozevní podskupinu bělošské rasy a v poslední době na národy nordické. O kulturní kontinuitě této civilizace není pochyb, bez ohledu na to, kdo byl v té které době jejím nositelem. Musíme přijmout všechny důsledky našeho dědictví, z nichž nejdůležitější je malý rozsah biologicky předávaného chování a mimořádná úloha kulturního procesu předávání tradic.

Druhá odpověď, kterou antropologie oponuje zastáncům čisté rasy, se týká povahy dědičnosti. Zastánci čisté rasy jsou obětí mýtů. Vždyť co je „dědictví rasy“? Zhruba víme, co syn dědí po otci. V rámci rodové linie je dědičnost velice důležitá. Ale je to záležitost rodinných linií. Za nimi už začíná mytologie. V malých a statických společenských, jako v izolované eskymácké vesnici, je „rasové“ dědictví a dědictví dítěte a rodičů prakticky totéž, pojem rasová dědičnost proto má smysl. Ale jako pojem vztahující se ke skupinám rozmístěným na velkém území, například k Seveřanům, nemá žádný reálný základ. Především jsou ve všech severských národech rodové linie, které jsou zastoupeny také v alpských a středomořských společnostech. Každá analýza tělesného vzhledu evropské populace ukazuje vzájemné přesahy: tmavooký a tmavovlasý Švéd zastupuje rodové linie soustředěné více k jihu, což musí být chápáno v souvislosti s tím, co o těchto skupinách víme. Jeho dědičnost, nkolik skutečně existuje, je věcí jeho rodové linie, která není omezena na území Švédska. Nevíme, do jaké míry se tělesné typy mohou měnit bez míšení. Víme, že uzavírání sňatků v rámci skupiny vytváří místní typ. Ale tato situace v naší kosmopolitní bělošské civilizaci sotva existuje; a když se někdo dovolává „rasové dědičnosti“, zpravidla to dělá proto, aby vyčlenil skupinu osob přibližně téhož hospodářského postavení, absolutně téměř týchž škol, čtoucích týž týdeník; taková kategorie je však pouhou další verzí rozdělování lidí na vlastní skupinu a na

„zbytek lidstva“ a s biologickou stejnorodostí skupiny nemá nic společného.

Skutečným pojítkem mezi lidmi je jejich kultura — myšlenky a standardy, které sdílejí. Kdyby si národ nevybral některý ze symbolů, jakým je například společně pokrevní dědictví, a neudělal z něj vůdčí ideu, ale raději svou pozornost zaměřil na kulturu, která jeho lid spojuje, zdůrazňoval při tom její hlavní přednosti a uznával ty odlišné hodnoty, které se mohou vyvíjet v jiné kultuře, nahradil by realistickým myšlením symboliku, která je nebezpečná, protože je zavádějící.

Znalost kulturních forem je v sociálním myšlení nezbytná a ve své knize se zabývám právě tímto problémem. Jak jsme právě viděli, lze tělesnou konstituci nebo rasu od kultury oddělit a pro naše účely může zůstat stranou — kromě určitých momentů, kde z nějakého zvláštního důvodu začne být důležitá. Hlavním požadavkem výzkumu kultury je založit ho na širokém výběru potenciálních kulturních forem. Pouze díky takovýmto faktům se nám může podařit rozlišit kulturně podmíněné chování od chování všemu lidstvu společného a podle našeho názoru nevyhnutelného. Introspekci nebo pozorováním kterékoli společnosti nemůžeme zjistit, které chování je „instinktivní“, tj. organicky předurčené. Abychom chování označili za instinktivní, je třeba mnohem více než dokázat, že probíhá automaticky. Podmíněná reakce je také automatická a kulturně podmíněná reakce tvoří větší část naší rozsáhlé výbavy automatického chování.

Proto je největším přínosem při zkoumání kulturních forem a procesů materiál pocházející ze společností historicky co nejvzdálenějších společnosti naší i sobě navzájem. Vzhledem k bohatým historickým kontaktům, které rozšířily velké civilizace po rozsáhlých územích, jsou nyní primitivní kultury jediným zdrojem, z něhož lze čerpat. Jsou laboratoří, kde můžeme zkoumat rozmanitost člověkem vytvořených institucí. Při své relativní izolovanosti měla mnohá zapadlá území celá staletí na to, aby propracovávala vlastní kulturní témata. Jsou zde k dispozici nezbytné informace o velkých změnách v lidském chování a bez jejich kritického prozkoumání se neobejdeme, máme-li procesy probíhající v různých kulturách pochopit. Je to jediná laboratoř společenských forem, kterou máme nebo mít budeme.

Má ještě jednu výhodu. Problémy jsou zde zasazeny do jednodušších poměrů než ve velkých západních civilizacích. S vynálezy, které

usnadnily dopravu, s mezinárodními telekomunikacemi, rozhlasovým vysíláním, s vynálezy zajišťujícími nepřetržitě a velkoplošně rozšiřování tištěného slova, s rozvojem konkurujících si profesionálních skupin, kultů a tříd a jejich standardizací v celém světě se moderní civilizace stala příliš složitou, než aby ji bylo možné kvalitně analyzovat, pokud ji pro tento účel nerozdělíme na malé uměle vytvořené úseky. Avšak tyto dílčí rozborů jsou nedostatečné, protože při nich působí řada vnějších neovlivnitelných faktorů. Průzkum kterékoli skupiny zahrnuje jednotlivce z kontrastních heterogenních skupin s různými měřítky, společenskými cíli, rodinnými vztahy a morálkou. Vzájemný vztah těchto skupin je příliš komplikovaný, než aby mohl být vyhodnocen do nezbytného detailu. Naproti tomu v primitivní společnosti je tradice kultury natolik prostá, že ji dospělí celou mohou znát, a společenské způsoby a morálka skupiny dostávají podobu jediného jasně vymezeného všeobecného vzorce. V tomto prostém prostředí lze vzájemné vztahy rysů odhadnout způsobem, jaký protichůdné tendence naší složité společnosti znemožňují.

Oba důvody, proč je třeba klást důraz na fakta o primitivních kulturách, nijak nesouvisí s účelem, pro který byl tento materiál v klasickém pojetí výzkumu zpracováván. Dosud šlo o rekonstrukci počátků kultury. První antropologové se snažili všechny rysy různých kultur uspořádat do vývojového sledu v posloupnosti od nejranějších forem po jejich konečnou vývojovou podobu v západní civilizaci. Ale není důvod předpokládat, že se k prapůvodním náboženstvím dobereme spíše zkoumáním australského náboženství než našeho, nebo že se poznáním organizace irokézské společnosti vrátíme ke zvyklostem, jimiž se při výběru partnera řídil dávný předek člověka.

Protože jsme nuceni věřit, že lidská rasa je jediný druh, pak platí, že člověk kdekoli na světě má za sebou stejně dlouhé dějiny. Některé primitivní kmeny možná zůstaly blíž k prvotním formám chování než civilizovaný člověk, ale je to záležitost relativní a naše odhady v tomto směru se právě tak dobře mohou i nemusejí mylit. Není důvodu, proč by některý z dnes pozorovaných primitivních zvyků měl být ztotožňován s původním typem lidského chování. Máme pouze jeden prostředek pro získání alespoň nějakých poznatků o těchto raných počátcích — studium rozšíření těch několika rysů, které se v lidské společnosti vyskytují všude nebo téměř všude. Některé jsou dobře známé. Všichni se shodují na animismu a exogamních omeze-

ních sňatků. Rozličné názory jsou na pojmy lidská duše a posmrtný život. S vírou v ně se setkáváme téměř všude, takže je můžeme oprávněně považovat za mimořádně staré. To neznámá, že je pokládáme za biologicky determinované, protože mohly být velice časnými nápady člověka, rysy, které lidstvo má už „od kolébky“ a které nabyly zásadního významu v myšlení veškerého lidstva. Nakonec mohou být stejně tak sociálně podmíněny jako kterýkoli místní zvyk. Ale už odedávna jsou automatickou součástí lidského chování. Jsou staré a všudypřítomné. Ale to z dnes pozorovaných forem nedělá formy původní, vzniklé v nejrannějších dobách. Stejně tak nemůžeme tyto výchozí rysy zrekonstruovat na základě výzkumu jejich variant. Je možné vylénit společné jádro určité ideje a od něho odlišit její místní podoby, ale je stejně tak možné, že tento rys se objevil nejprve v rozvinuté místní podobě — ne jako původní nejmenší společný jmenovatel všech pozorovaných rysů.

Proto využití primitivních zvyků pro rekonstrukci původního stavu není dostatečně opodstatněné. Můžeme shromáždit argumenty dokládající libovolný z původních stavů, vzájemně se vylučujících i komplementárních. Právě zde antropologové přicházejí s jednou spekulací za druhou, přičemž povaha věci je taková, že je ani dokázat nelze.

Využívání primitivních společností při zkoumání sociálních forem se také nemusí nutně pojit s romantickým návratem k prostému životu, ani není předkládáno s úmyslem méně vyvinutá etnika poetizovat. Je mnoho způsobů, jimiž na nás v této době rozdílných měřítek, zmatku, ruchu a techniky kultura toho či onoho národa silně působí. Ale naše společnost se ze svých nemocí neuzdraví návratem k ideálům, které pro nás zachovala primitivní etnika. Romantický utopismus směřující k prostší primitivnější společnosti — ačkoli je někdy přitažlivá — při etnografickém bádání často spíše překáží než pomáhá.

Péčlivé studium primitivních společností je dnes zvláště důležité jako zdroj podkladů pro výzkum kulturních forem a procesů. Pomáhají nám rozlišovat reakce typické pro místní kulturní typy od reakcí společných všemu lidstvu. Navíc přispívají k odhalení a pochopení nesmírně významné úlohy kulturně podmíněného chování. Kultura je se všemi svými procesy a funkcemi objektem, o němž se potřebujeme dovědět co nejvíce, a žádný jiný směr bádání pro nás nebude tak přínosný jako zkoumání předliterárních společností.

Ramón, náčelník Diggerů — tak se v Kalifornii říká Indiánům, kteří se neživí lovem — mi dlouze vyprávěl o životě tohoto kmene za starých časů. Byl křesťan a fídlil své lidi při výsadbě broskvoní a meruňek na zavlažovaných pozemcích, ale když se rozhovořil o šamanech, kteří se mu při Medvědíh tanci přímo před očima proměnili v medvědy, vzrušením se mu třásly ruce a chvěl hlas. Co všechno jeho lidé v minulosti dokázali! Nejraději mluvil o tom, co kdysi v poušti jedli. Každou z těch rostlin mi ukazoval s láskou a neomylným citem pro její význam. Řekl, že tehdy jeho lidé jedli „zdraví pouště“ a nevěděli nic o konzervách a nákupech v řeznictvích. Právě takové novoty prý časem přivodily jejich pád.

Jednoho dne Ramón znenadání přerušil výklady o mletí lusků pouštního stromu *Prosopis juliflora* a přípravě polévky ze žaludů a řekl: „Na začátku dal Bůh každému lidu pohár, hliněný pohár, a z něho pili svůj život.“ Nevím, jestli ta metafora pocházela z některého jejich tradičního rituálu, s nímž jsem se nikdy nesetkala, nebo jestli ji vymyslel sám. Zdá se mi nepravděpodobné, že by ji slyšel od bělochů, které znal v Banningu; ti se do diskusí o étosu různých etnik nepouštěli. V každém případě byl zmíněný řečnický obrat pro tohoto skromného Indiána jasný a smysluplný. Pokračoval: „Všichni si nabrali vody, ale jejich poháry nebyly stejné. Ten náš pukl. Rozpadl se.“

Náš pohár pukl. Co životu jeho lidu dávalo smysl — domácí rituály spojené s jídlem, povinnosti vyplývající ze způsobu hospodaření, sled obřadů ve vesnicích, posedlost, která patřila k Medvědímu tanci, kritéria dobra a zla —, to vše se vytratilo a zároveň jejich život ztratil řád a smysl. Starý Indián měl stále ještě dost sil a zastupoval kmen při jednáních s bělochy. Nechtěl tím říci, že snad kmeni hrozí vymření. Mluvil o ztrátě čehosi stejně cenného jako život sám, o ztrátě celého systému hodnot a idejí. Jiné poháry života ještě jsou celé, snad i voda v nich je táz, ale ztráta, která potkala jeho lid, je nenahraditelná. Nelze ji napravit tím, že se k poháru cosi přidá nebo snad ubere. Jeho prvotní ztvárnění určovalo vše, byl takřka jak z jednoho kusu. Byl jim vlastní.

Ramón mluvil o situaci, kterou znal z vlastní zkušenosti. Stál každou nohou v jiné kultuře, a obě se vyznačovaly zcela rozdílnými hod-

notami a způsobem myšlení. Je to krutý osud. Naše západní civilizace něco podobného nezažila. Jsme vychováni pro jedinou kosmopolitní kulturu a naše společenské vědy, naše psychologie a teologie pravdu Ramónova obrazného vyjádření tvrdošíjně ignorují.

Běh života a tlak životního prostředí, o bohaté lidské představivosti ani nemluvě, zřejmě otevírají neuvěřitelně mnoho možností, které společnost může rozvíjet. Jsou to vlastnické vztahy, provázené společenskou hierarchií, která s majetkem bývá spojena; materiální statky a detailně propracovaná technologie jejich výroby; všechny stránky pohlavního života, rodičovství a následující fáze života; sdružení lidí se společnými zájmy nebo kultury, které mohou strukturu společnosti formovat; hospodářská směna; bohové a nadpřirozené zásahy. Každý z těchto i z mnoha dalších rysů může být rozvíjen a rozpracováván po stránce kulturní a ceremoniální do té míry, že sám spotřebuje téměř všechnu energii dané kultury a na rozvoj ostatních zbývá jen málo. I rysy pro nás nejvýznamnější se setkaly jen s malou pozorností národů, jejichž kultura, orientovaná jiným směrem, zdaleka není chudá. Také se ovšem stává, že stejný rys rozvine jiná kultura do takové šíře, že ji i my považujeme za extrémní.

V životě kultur platí totéž co v jazyce: nezbytným předpokladem funkčnosti je výběr. Počet hlásek, které naše hlasivky a nosní dutiny dokáží vytvořit, je prakticky neomezený. V angličtině jich výběrem prošlo téměř pět desítek a neshodují se ani s hláskami tak blízkých jazyků, jako je němčina a francouzština. Celkový počet hlásek všech jazyků světa se zatím nikdo neodvážil ani odhadnout. Každý jazyk musí provést výběr a na něm trvat, má-li se vyhnout naprosté ztrátě srozumitelnosti. Jazyk o několika stech ze všech možných — a skutečně zaznamenaných — fonetických prvků by byl pro komunikaci nepoužitelný. Naproti tomu jsme mnohokrát neporozuměli jazykům naší mateřštině nepřibuzným, když jsme se snažili cizí fonetické systémy uvést do vztahu k našemu, který nám při tom sloužil jako základ. Známe pouze jedno *k*. Jestliže jiné etnikum vyslovuje pět hlásek *k* na různých místech v hrdle a ústech, rozdíl ve slovní zásobě a syntaxi, které na těchto odlišnostech závisejí, nám zůstanou záhadou, dokud oněch pět *k* nezvládneme. Máme hlásky *d* a *n*. V jiném jazyce mohou mít hlásku stojící kdesi uprostřed mezi nimi; jestliže se nám ji nepodaří rozpoznat, někdy ji zapisujeme *d*, jindy *n*, takže zavádíme rozdíly, které ve skutečnosti neexistují. Elementárním předpokladem lingvistického rozboru je uvědomit si existenci ne-

uvěřitelně velkého počtu hlásek, které jsou k dispozici a z nichž si každý jazyk vybírá po svém.

Také v kultuře si musíme představit celé spektrum, na němž jeden za druhým defilují všechny možné zájmy vyplývající z životního cyklu člověka, z jeho životního prostředí či různých činností. Stačilo by, aby kultura stavěla na značně větším množství těchto zájmů, a byla by stejně nesrozumitelná jako jazyk užívající všechny mlaskavky, rázy, labiály, dentály, sibilanty a guturály – od neznělých po znělé, od orálních po nazální. Identita každé kultury závisí na výběru několika segmentů ze zmíněného spektra. Takový výběr provedla každá lidská společnost kdekoli na světě. Každá – nazíráno očima jiné kultury – ignoruje prvky základní a využívá bezvýznamné. Jedna kultura málem neuznává monetární hodnoty; jiná z nich učinila základ veškerého chování. V jedné společnosti techniku neuvěřitelným způsobem přezírají i v životních situacích, kdy je zjevně nutná, má-li člověk přežít; v jiné, právě tak prosté společnosti, je se stejnou samozřejmostí technika rozvíjena intenzivně a obdivuhodně odpovídá potřebám. Další společnost vytváří obrovskou kulturní nadstavbu kolem dospívání, jiná kolem smrti, další kolem posmrtného života.

Zvláště zajímavé je téma dospívání, protože mu u nás věnujeme velkou pozornost a o jiných kulturách máme hojnost informací. Celá řada psychologických studií vypracovaných v naší civilizaci zdůrazňuje, že období dospívání je nevyhnutelně dobou bouřlivou. Podle naší tradice tento fyziologický stav charakterizují domácí rozpěť a vzpoury stejně výrazně, jako je horečka typická pro tyfus. Dokládají to nesporná fakta. V Americe je to běžné. Otázkou spíš je, zda je to nevyhnutelné.

Již velmi zřejmý průzkum způsobů, jakými se různé společnosti stavějí k dospívání, nutně ukáže jeden fakt: i v rámci kultur, které na dospívání kladou důraz, se liší věk, jemuž věnují největší pozornost, o celou řadu let. Je proto už od počátku jasné, že takzvané obřady dospělosti byly pojmenovány nevhodně, pokud máme na mysli dosažení dospělosti biologické. Jsou výrazem uznání společenské dospělosti a příslušné obřady tím či oním způsobem dávají najevo, že dítě získalo nové postavení. Toto slavnostní uvedení mezi dospělé, spojené s novými oblastmi činnosti a povinnostmi, je proto právě tak rozmanité a podmíněné konkrétní kulturou jako tyto činnosti a povinnosti samy. Jestliže jsou za jedinou čestnou povinnost muže považovány činy na válečném poli, slavnost přijetí mezi bojovníky

probíhá později a jiným způsobem než ve společnosti, kde dospělost přináší především výsadu ztělesňovat v tanci s maskami některého z bohů. Abychom pochopili přijetí mezi dospělé, není třeba podrobně analyzovat nezbytné přechodové rituály; spíše potřebujeme vědět, co je v různých kulturách uznáváno za počátek dospělosti, a znát metody přiznávání tohoto nového společenského statusu. Pro samotný obřad není určující dosažení biologické dospělosti, ale význam, který daná kultura dospělosti připsuje.

Bytí dospělým ve střední části Severní Ameriky znamená být bojovníkem. Získat slávu na válečném poli je velkým cílem všech mužů. Obřad, při němž se mladíci stávají dospělými, je právě tak jako obřadná příprava mužů jakéhokoli věku na boj rituálem, který pomocí kouzel zajišťuje úspěch na válečné stezce. Muži při něm nemučí jeden druhého, mučí sami sebe: vyřezávají si pruhy kůže z paží a nohou, utínají prsty, tahají těžké předměty zavěšené na propichnutých svalech hrudi nebo nohou. Odměnou je jim schopnost konat zvláště vynikající válečné činy.

Bytí dospělým mužem v Austrálii naproti tomu znamená být přijat do výlučně mužského kultu, jehož základním rysem je vyloučení účasti žen. Smrt čeká každou, pokud jen zaslechne zvuk velké řehačky užívané při ceremoniálech, o nichž se nesmí nikdy nic dozvědět. Do detailů rozpracované obřady dospělosti jsou symbolickým zpřetrháním vazeb k ženám; muži se při nich symbolicky stanou soběstačnými a plně odpovědnými členy společenství. Aby tohoto cíle dosáhli, vykonávají drastické sexuální obřady a skládají posvátné sliby.

Zjevné dosažení fyziologické dospělosti je tudíž nejprve interpretováno společensky dokonce i tam, kde na fyziologické skutečnosti je kladen důraz. Ale zkoumání institucí spojených s dosažením dospělosti přináší další fakt: z fyziologického hlediska má puberta v životním cyklu muže jiný význam než u ženy. Kdyby se důraz kladený určitou kulturou řídil především fyziologií, obřadům dívek by bylo věnováno více pozornosti než obřadům chlapců; ale tak tomu není. Ceremoniály zdůrazňují sociální skutečnost: výsadní práva dospělých mužů jsou v každé kultuře širší než práva žen, čehož důsledkem je – stejně jako ve výše zmíněných případech – že si více společnosti všímá tohoto období u chlapců než u dívek.

Avšak dosažení dospělosti chlapců a dívek může kmen oslavovat i stejným způsobem. Kde obřady jsou magickou přípravou dospívajících na veškeré práce, například ve vnitrozemí Britské Kolumbie,

dívky se jich účastní za stejných podmínek jako chlapci. Ti kutálejí kameny z horských svahů a kopou do nich, aby měli rychlé nohy, nebo házejí dřívky určenými pro hazardní hru, aby jim při ní později přálo štěstí; dívky přinášejí vodu ze vzdálených pramenů nebo nechávají kamínky propadat svými šaty, aby se jim děti narodily stejně snadno, jako tyto oblázky spadly na zem.

Jsou kmeny jako Nandiové z oblasti jezer ve východní Africe, kde dívky i chlapci také sdílejí obřad uvedení do dospělosti, i když je kvůli dominantnímu postavení mužů v této kultuře více pozornosti věnováno přípravnému období chlapců. Obřady jsou u nich tvrdou zkouškou; ti, kteří už status dospělých získali, ji ukládají mladším, které mají přijmout mezi sebe. Vyžadují od nich, aby navzdory mučivé bolesti při provádění obřizky zachovávali stoický klid. Rituály chlapců a dívek probíhají odděleně, ale podle jednoho vzorce. Všichni dospívající mají na sobě šaty těch, do nichž se zamilovali. Dospělí sledují, zda se během operace v obličejí mladých neprojeví zakoušená bolest; za statečnost je potom s velkou radostí odmění jejich milovaná osoba, která za nimi přiběhne, aby dostala zpátky část svých ozdob. Pro obě pohlaví, dívky i chlapce, tyto rituály znamenají uvedení do nového sexuálního postavení: z chlapce se stává bojovník a může mít milenkou, dívka se smí vdát. Pro dospívající chlapce i dívky jsou tyto obřady krutou předmanželskou zkouškou, za jejíž složení jsou odměněni svými milými.

Obřady dospělosti se také mohou týkat pouze dospívání dívek a na chlapce se vůbec nevztahovat. K nejnaivnějším rituálům tohoto typu patří „výkrmna“ pro dívky ve střední Africe. V této oblasti, kde krása ženy je prakticky ztotožňována s obezitou, dospívající dívku izolují od ostatních lidí, někdy ji celá léta živí sladkostmi a tučnými jídly, zakazují jí jakoukoli námahu a tělo jí vytrvale natírají oleji. V této době se dívka učí zvládat budoucí povinnosti. Život v ústraní pro ni končí předvedením její tloušťky; následuje sňatek s hrdým ženichem. Aby muž před svatbou obdobným způsobem zkrásněl, se nepovažuje za nezbytné.

Chlapců se také netýkají obřady dospělosti dívek, obvykle spojené s představami souvisejícími s menstruací. Názor, že menstruuji žena je nečistá, je velmi rozšířený a v několika zeměpisných oblastech se všechny takové názory soustředily k první menstruaci. Tyto obřady se diametrálně liší od všech dosud zmíněných. Nejvýraznější se strach z dosažení dospělosti dívek projevoval u Indiánů

kmene Carrierů v Britské Kolumbii. Tři nebo čtyři roky, které dívka strávila o samotě, nazývali dobou „pohřbení zaživa“. Celý ten čas žila sama v divočině v chatrči z větví, daleko od všech vyšlapaných cest. Byla hrozbou pro každého, kdo ji byl i jen zahlédl, a pokud vstoupila na stezku nebo do řeky, znečistila ji. Na hlavě nosila velkou pokrývku z vydělané kůže, která zakrývala obličej a hrud' a po zádech spadala až k zemi. Paže a nohy měla ovinuty pásky ze slach na ochranu před zlým duchem, kterým byla naplněna. Sama byla v tomto období v nebezpečí a zároveň ohrožovala všechny ostatní.

Ale obřady dívek založené na postojích k menstruaci také snadno mohou získat podobu, která dívku, již se rituál týká, staví do opačné situace. Ostatně vše posvátné vždy může být buď zdrojem nebezpečí, nebo požehnání. U některých kmenů je první menstruace mocným požehnáním nadpřirozených sil. U Apačů jsem viděla, jak dokonce i kněží padali na kolena před řadou vážných dívenek, aby jim jejich dotek přinesl požehnání. Byly přítomny také všechny malé děti a staří lidé: dotek dívek totiž zahání nemoci. Dospívající dívky nejsou vylučovány ze společnosti ostatních, protože ti je nepovažují za zdroj nebezpečí, naopak jim – pramenu požehnání nadpřirozených sil – vzdávají hold. Protože jsou rituály pro dospívající dívky jak u Apačů, tak u Carrierů založeny na postojích k menstruaci, nevztahují se na chlapce; dosažení jejich dospělosti předchází jen prosté zkoušky a důkazy mužnosti.

Chování dospívajících, dokonce i dívek, nebylo tedy vynuceno fyziologickým procesem příznačným pro toto období, spíše je určovaly požadavky sociální povahy vyplývající z chystaného sňatku nebo z víry v kouzla. Tyto názory způsobily, že dosažení dospělosti bylo v jednom kmeni záležitostí poklidnou, posvátnou a blahodárnou, zatímco v jiném je považovali za období natolik spojené s nečistotou a nebezpečím, že dívka musela křikem varovat ostatní, aby se jí všichni mohli v lese vyhnout. Stejně tak, jak už jsme viděli, může být dospívání dívek prvkem, který kultura neinstitucionalizuje. I tam, kde jsou rituály související s dosažením dospělosti chlapců do detailu propracovány, jako na větší části australského kontinentu, se může stát, že tyto obřady jsou pouze uvedením mezi dospělé muže a získáním práva mluvit do záležitostí kmene a dosažení dospělosti dívek se nedostane žádného formálního uznání.

Uvedená fakta však stále ponechávají bez odpovědi základní otázku. Cožpak se nemusejí všechny kultury vyrovnávat s přirozenou

bouřlivostí tohoto období, dokonce i v tom případě, když nedostává institucionalizovanou podobu? Dr. Meadová tuto otázku zkoumala na ostrovech Samoa. Život tamější dívků postupuje od jednoho výrazně odlišného stadia k druhému. Po raném dětství stráví první léta ve skupinkách se stejně starými dívkami ve sousedství; při vytváření skupinek je rozhodujícím kritériem, ze které části vesnice dívka pochází. Malí chlapci jsou ze skupin přísně vyloučeni a tradičně jsou nepřáteli. V tomto období má dívka jedinou povinnost – starat se o malé děti, ale raději bere sourozence s sebou, než aby zůstávala doma a hlídala ho, takže ji to v hrách s ostatními nijak výrazně neomezuje. Několik let před pubertou, když už má dívka dost sil na zvládnutí obtížnějších úkolů a je dost stará na to, aby se naučila náročnější pracovní postupy, se skupina malých dívek, s nimiž si léta hrála, rozpadá. Dívka oblékne ženské šaty a musí se podílet na práci v domácnosti. Toto období jejího života je pro ni nezajímavé a mine bez jakýchkoli bouří. Dospívání tedy nepřináší vůbec žádnou změnu.

Několik let po svém uznání za dospělou dívka prožívá příjemná léta příležitostných a bezstarostných milostných vztahů, která se snaží co nejvíce prodloužit na úkor období, v němž se již považuje za vhodné, aby se vdala. Pubertě samé společnost nevěnuje žádnou pozornost, postoj ostatních k dospívajícím dívkám se nijak nemění a neočekávají žádnou změnu ani od nich. Předpokládá se, že dívka zůstane několik let stejně nespělá, jako byla v době před pubertou. Život dívek na ostrovech Samoa ovlivňují jiné závažné skutečnosti než fyziologická pohlavní dospělost a puberta spadá do zvláště poklidného období, v němž se u dospívajících neprojevují žádné konflikty. Dosažení dospělosti tudíž nejenže může zůstat bez obřadu, ale nemusí mít ani žádný význam v emocionálním životě dívky a v postoji vesnice k ní.

Válka je dalším ze sociálních jevů, které kultury mohou nebo nemusejí rozvíjet. Pokud válce připisují velký význam, mohou mít velice odlišné cíle, zcela jinak ji organizovat a řídit se někdy až protichůdnými principy. Jako kdysi u Aztéků může být válka prostředkem k získání zajatců – obětí pro náboženské obřady. Protože cílem Španělů bylo v boji zabít, podle aztéckých norem porušili pravidla hry. Aztékové zděšeně ustoupili a Cortéz vstoupil do jejich hlavního města jako vítěz.

V různých částech světa existují z našeho hlediska ještě mnohem podivnější názory na válku. Pro naše účely postačí zmínit se o těch

oblastech, kde se skupiny lidí nikdy neuchylojí k organizovanému vzájemnému zabíjení. Pouze díky naší důvěrné znalosti válek snadno pochopíme, že válečný stav mezi dvěma kmeny by se měl střídát s obdobím míru. Tento názor je samozřejmě ve světě zcela běžný. Ale pro některé etnika je naproti tomu nemožné pochopit, že lze uzavřít mír, protože takový stav by se podle nich rovnal uznání příslušníků nepřátelských kmenů za lidské bytosti, kterými pro ně a priori nejsou, ačkoli někdy dokonce náleží k téže rase a kultuře.

Naproti tomu pro jiné lidi může být představa válečného stavu zcela nemožná. Rasmussen líčí, s jakým nepochopením se setkal, když náš zvyk válčit vysvětlil Eskymákům. Velmi dobře chápou, co je zabít. Jestliže vám někdo stojí v cestě, odhadnete svou sílu, a pokud se k tomu odhodláte, zabijete ho. Jestliže jste silný, žádná odplata ze strany společnosti vás za to nečeká. Ale Eskymákům je cizí představa, že by eskymácká vesnice v jednom šiku zaútočila na jinou eskymáckou vesnici nebo jeden kmen na druhý, nebo dokonce že by jiná vesnice byla přepadena jen proto, že představuje snadnou kořist. Na rozdíl od nás veškeré zabíjení spadá do jedné kategorie a není rozděleno na záslužný čin na straně jedné – a hrdelní zločin na straně druhé.

Snažila jsem se hovořit o válce s Indiány z kalifornských misí, ale bylo to nemožné. O válce si vytvářeli naprosto mylné názory. Ve své kultuře neměli základ, z něhož by tento pojem mohl vycházet, a jejich pokusy logicky k němu dospět degradovaly velké války, do kterých se pouštíme s morálním zápalem, na úroveň pouličních rvaček. Shodou okolností nemají kulturní vzorec, který by mezi nimi rozlišoval.

Válka je rys asociální, to jsme si už museli přiznat, přestože v naší vlastní civilizaci zaujímá velice významné místo. V chaosu vzniklém po první světové válce všechny válku podporující argumenty, podle nichž rozvíjí odvahu, altruismus a duchovní hodnoty, už zněly falešně a urážlivě. Válka je v naší civilizaci nejlepším příkladem toho, k jak zničujícím důsledkům může vést rozvoj rysu, který si kultura vybrala. Jestliže válku ospravedlňujeme, pak proto, že všechny národy vždy nacházejí ospravedlnění pro své činy, ne proto, že by válka snesla objektivní zkoumání vlastní podstaty.

To neplatí jen o válce. Z celého světa a z kultur nejrůznějšího stupně složitosti lze uvádět příklady samolibého a nakonec často asociálního rozvíjení některého z jejich rysů. Nejzřejmější jsou ty případy,

kte se tradice dostávají do rozporu s pudy, jako například u jídla nebo při výběru partnera. Termín sociální organizace má v antropologii zcela specifický význam vzhledem k tomu, že všechny společnosti bez výjimky kladou důraz na vyčlenění skupiny příbuzných, mezi nimiž je zakázán sňatek. Není znám případ, kde by všechny ženy byly považovány za možné partnerky. Důvodem není – jak se často předpokládá – snaha zabránit uzavírání sňatků mezi blízkými příbuznými, vždyť v mnoha částech světa je za manželku tradičně předurčena vlastní sestřenice, často dcera matčina bratra. Okruh příbuzných, na které se zákaz vztahuje, se u různých národů velice liší, ale všechny lidské společnosti se navzájem podobají tím, že nějaký zákaz uplatňují. Žádná myšlenka nebyla v kultuře soustavněji a hlouběji propracována než idea incestu. Skupiny, pro něž je incest zakázán, jsou často pro fungování kmene nejdůležitější a povinnosti každého člena ke všem ostatním určuje jejich vzájemné postavení v těchto skupinách. Ty fungují jako jádro společnosti v náboženských obřadech a v cyklech ekonomické směny a význam úlohy, kterou v dějinách lidské společnosti hrály, lze jen stěží plně docenit.

V některých oblastech se zákaz incestu vztahuje na nepříliš široký okruh osob. Jisté omezení platí, nicméně počet žen, s nimiž se muž smí oženit, může být značný. V jiných společnostech byla zakázaná skupina z pomyslných důvodů rozšířena na obrovské množství lidí, jejichž společné předky ani nelze zjistit, a možnosti při výběru partnerky jsou tudíž nadměrně omezeny. Tato situace se jasně projevuje v jejich terminologii příbuzenských vztahů. Namísto rozlišování příbuzných v přímé linii a osob v linii vedlejší (jako v našich termínech otec – strýc, bratr – bratranec), mají jeden termín, který v doslovném překladu znamená „muž z otcovy skupiny (z jeho příbuzenstva, obce atd.) jeho generace“, takže zanedbávají rozdíl mezi linií přímou a vedlejší, ale uplatňují rozdíl nám cizí. Jisté kmene ve východní Austrálii užívají takzvaný klasifikační příbuzenský systém v extrémní podobě. Bratry a sestrami nazývají všechny příslušníky své generace, s nimiž jsou podle svého názoru nějak spřízněni. Nevyčleňují kategorii bratranec a sestřenice a neznají ani jinou, která by jejich postavení odpovídala; všichni příbuzní vaší generace jsou vašimi bratry a sestrami.

Tento způsob chápání příbuzenství není ve světě neobvyklý, ale Austrálie je jediným místem na světě, kde sňatek se „sestrou“ vzbuzuje hrůzu a kde se zákazy exogamních sňatků vyvinuly způsobem

jinde nevidaným. Kurnaiové nejenže mají mimořádně rozvinutý klasifikační příbuzenský systém a pociťují hrůzu ze sňatku se všemi „sestrami“, tedy s ženami téže generace, se kterými jsou nějakým způsobem spřízněni, ale navíc u nich platí přísná pravidla o místě, odkud má partnerka pocházet. Někdy si dvě lokality z celkového počtu patnácti nebo šestnácti, z nichž se kmen skládá, musí ženy vyměňovat a partneri si nesmějí nalézt ženu jinde než v této skupině. Někdy mohou dvě nebo tři lokality provádět výměnu se dvěma nebo třemi dalšími. A k tomu ještě – jako v celé Austrálii – tvoří staří muži privilegovanou skupinu a k jejich výsadám patří přednost při sňatcích s mladými a přitažlivými dívkami. V důsledku těchto pravidel se samozřejmě stává, že v celé místní skupině, z níž musí manželka pocházet, není jediná dívka, na niž by se nevztahoval některý ze zakázů. Buď je kvůli příbuzenství s nápadníkovou matkou jeho „sestrou“, nebo již o sňatek s ní projevil zájem starý muž, nebo sňatek znemožňuje nějaký jiný, méně závažný důvod.

Nic z toho zatím Kurnaie nepřímělo ke změně pravidel exogamních sňatků. Jejich dodržování vynucují i hrozbami násilím. Proto jediným způsobem, kterým lze obvykle sňatku dosáhnout, je otevřeně toto nařízení porušit a společně utéci. Jakmile se ve vesnici o útěku dozvědí, začnou dvojici pronásledovat; pokud je chytí, oba je zabijí. Není důležité, že někdy takřka všichni pronásledovatelé také uzavřeli sňatek po podobném útěku. Morální rozhořčení je hluboké a všeobecné. Ale existuje ostrov tradičně uznávaný za bezpečné útočiště, a jestliže se na něj dvojice dostane a zůstane tam až do narození dítěte, může se vrátit. Jsou sice přivítáni ranami, ale smějí se bránit. Po tom, co projdou uličkou a dostanou výprask, se zařadí k ostatním ženatým a vdaným příslušníkům svého kmene.

Kurnaiové své kulturní dilema řeší dosti typickým způsobem. Když jistý aspekt chování do té míry rozvinuli a zkomplikovali, že působí ve společnosti problémy, musí jej buď modifikovat, nebo obcházet. Volí druhou možnost. Kmen tak nevyhyne a etiku si navenek zachovává v nezměněné podobě. S pokrokem civilizace se způsob vypořádávání se s tradičními mravy nijak nemění. Starší generace naší civilizace podobně prosazovala monogamii, ale podporovala prostituci a nikdy se na monogamii nepěla chvála tak horlivě, jako za dob rozkvětu vykřičených čtvrtí. Společnosti vždy ospravedlňují oblíbené tradiční způsoby chování. Když se některý rys vymkne z ruky a lidé se uchylují k chování, které oficiální normě neodpovídá,

ihned začne opěvování chování tradičního, jako by jiné ani neexistovalo.

Již tento zběžný přehled chování lidí různých kultur jasně ukazuje několik vžitých mylných názorů. Především ustálené vzorce chování budované kulturami na podnětech životního prostředí a fyzických potřebách člověka nezůstávají původním podnětům tak blízko, jak máme sklon si představovat. Tyto podněty jsou ve skutečnosti pouhými nástroji, seskupeními holých faktů. Jsou to alternativy, jejichž rozvoj je diktován mnoha s nimi nesouvisejícími faktory. Válka není projevem instinktu bojovnosti. Bojovnost člověka je tak malou částí jeho výbavy, že se ve vztazích mezi kmeny projevit ani nemusí. Když už institucionalizována je, řídí se jinými ustálenými myšlenkovými postupy než těmi, které v sobě původní impuls nesl. Bojovnost není ničím víc než dotekem míče na hracím poli zvyku, dotekem, k němuž ani nemusí dojít.

Takový pohled na kulturní procesy volá po revizi mnoha dnešních argumentů, které podporují naše tradiční instituce. Obvykle jsou založeny na tom, že člověk se právě bez těchto tradičních způsobů nemůže obejít. Přehodnocení se vztahuje dokonce i na velmi specifické rysy, jakým je například konkrétní podoba snah na hospodářském poli, kterou plodí náš systém vlastnictví. Je to motivace pozoruhodně specifická a máme důkazy, že i v průběhu života naší generace už byla výrazně modifikována. V každém případě nemusíme tuto záležitost zamlžovat tím, že ji budeme vykládat jako otázku biologického přežití. Soběstačnost je motiv, na němž naše společnost stavěla a dosud staví. Jestliže se naše hospodářská struktura změní tak, že tento motiv přestane být stejně mocnou hnací silou, jakou býval v USA koncem devatenáctého století či v době rychle se rozvíjejícího industrialismu, existuje mnoho jiných motivů, které budou změněné organizaci ekonomiky odpovídat. Každá kultura, každá doba využívá jen několika z velkého počtu možností. Změny mohou být velmi znepokojivé a vést k velkým ztrátám, ale to je důsledek obtížnosti změny samé, nikoli skutečnosti, že naše doba a země našly jedinou možnou motivaci, která dokáže lidský život řídit. Nezapomínejme, že změna je nevyhnutelná – spolu se všemi nesnáze, které ji provázejí. Naše obavy dokonce i z málo významných změn ve zvyklostech jsou obvykle zcela nemístné. Civilizace by se mohly změnit mnohem radikálněji, než si zatím kterákoli mocná osobnost nebo instituce přála nebo dokázala představit, a přesto by mohly být zcela funkční. Nepodstatné změ-

ny v současné době tolik odsuzované, jako například zvyšování počtu rozvodů a růst sekularizace v našich městech, by docela snadno mohly být přijaty do nepatrně odlišného vzorce kultury. Zároveň s tím, jak by se staly tradičními, by získaly tutéž bohatost obsahu, stejnou důležitost a hodnotu, jakou měly u jiných generací vzorce starší.

Pravda je spíše taková, že možných institucí a motivů je nesmírné množství, což platí o všech kulturách od nejprostších k nejsložitějším, a že moudrost spočívá v mnohem větší toleranci vůči jejich rozdílnostem. Nikdo se nemůže opravdu plně podílet na žádné kultuře, pokud v souladu s jejími zvyklostmi nebyl vychován a nežil podle nich, ale každý může uznat, že jiné kultury mají pro své nositele stejnou důležitost jako jeho kultura pro něho.

2

Rozmanitost kultury vyplývá nejen ze snadnosti, s níž společnosti různé stránky života rozvíjejí nebo odmítají. Ještě větší vliv tu mají složité, navzájem se prolínající charakteristické kulturní rysy. Právě jsme konstatovali, že konečná podoba kterékoli tradiční instituce jde daleko za původní lidský impuls. Tato konečná podoba do velké míry závisí na tom, jak se určitý rys sloučil s rysy spojenými se zkušenostmi jiného původu.

Rys hojně rozšířený v jedné kultuře může být prosycen náboženskými představami a může fungovat jako důležitá součást náboženství. U lidí z jiné oblasti může být výlučně záležitostí ekonomického transferu, a tudíž se promítat do jejich monetárních mechanismů. Takových možností je nekonečně mnoho a často vznikají bizarní modifikace. Povahy rysu bude v různých oblastech zcela odlišná podle prvků, s nimiž se spojil.

Je důležité si tento proces ujasnit, protože jinak bychom mohli snadno podlehnout pokušení výsledky místního splývání rysů generalizovat do podoby sociologické zákonitosti nebo se domnívat, že jejich spojení je jevem univerzálním. Velké období výtvarného umění v Evropě bylo motivováno nábožensky. Zobrazovalo a všem přibližovalo dogmata a náboženské scény, které podle dobového nazírání měly fundamentální význam. Moderní evropská estetika by byla zcela jiná, kdyby středověké umění bylo ryze dekorativní a nespojilo se s náboženstvím.

Dějiny umění znají velká díla, která často vznikala značně vzdálena od náboženské motivace a užití. Umění může zůstat zcela stranou náboženství, i když jsou obě vysoce rozvinuta. V pueblech Jihozápadu USA si umělecké ztvárnění hrnčířských a textilních výrobků získává respekt umělce z kterékoliv kultury, ale posvátné mísy Pueblanů, které kněží přenášejí nebo rozestavují na oltáře, mají podřadnou kvalitu a primitivní zdobené, kterému chybí styl. Protože řemeslné provedení náboženských předmětů z Jihozápadu USA zdaleka nedosahovalo tradiční úrovně, byly z některých muzeí vyřazeny. Indiáni z kmene Zuñů říkají: „Musíme tam dát žábu.“ Náboženské důvody jsou pro ně rozhodující, na uměleckém ztvárnění nezáleží. Umění a náboženství si v žádném případě nejsou vzdáleny jen u Pueblanů. Stejně je tomu u jihoamerických a sibiřských kmenů, i když tento fakt zdůvodňují různě. Své umělecké schopnosti nedávají do služeb náboženství. Proto namísto hledání pramenů umělecké tvorby v místě důležitého námetu – v náboženství, jak to někdy starší kritici umění dělávají, bychom spíše měli zkoumat míru, do níž se umění a náboženství mohou vzájemně prolínat, a důsledky tohoto spojení pro obě strany.

Vzájemné pronikání různých souborů zkušeností a jejich následná modifikace probíhají ve všech sférách života společnosti – v ekonomice, sexuálních vztazích, folklóru, materiální kultuře a náboženství. Tento proces můžeme ukázat na příkladu jednoho z nejrozšířenějších náboženských rysů severoamerických Indiánů. Po celém kontinentu, ve všech kulturách (s výjimkou puebel na Jihozápadě) lidé získávali nadpřirozenou moc ve snu nebo při vizi. Věřili, že úspěch v životě je důsledkem osobního kontaktu s nadpřirozenem. Každý muž měl vizi, která mu dávala sílu k životu, a u některých kmenů muž hledáním dalších vizí osobní kontakt s duchy neustále obnovoval. Co se mu při vidění zjevilo, zvíře, hvězda, rostlina nebo nadpřirozená bytost, ho přijalo za svého chráněnce, který se v případě potřeby mohl na svého ochránce obrátit. Muž měl vůči svému patronu povinnosti, musel mu přinášet dary a plnit nejrůznější závazky. Duch mu na oplátku dával konkrétní schopnosti, jak při vidění slíbil.

V každém velkém regionu Severní Ameriky nabyla tato víra v ochranného ducha odlišných podob podle toho, s jakými jinými rasy kultury se úzce spojila. Na náhorních plošinách Britské Kolumbie se sloučila s již zmíněnými obřady dospělosti. U těchto kmenů dospívající chlapci i dívky odcházeli do hor, kde byli zasvěcováni do kouzel. Obřady dospělosti jsou velmi rozšířené také na pobřeží Tichého oceá-

nu, ale na větší části tohoto území s uctíváním ochranného ducha spojeny nejsou. Avšak v Britské Kolumbii k tomuto spojení došlo. Vyvrcholením magické přípravy dospívajících chlapců tam bylo získání ochranného ducha, který svými dary určil, čím mladík v životě bude: zda válečníkem, šamanem, lovcem nebo hazardním hráčem. Také dívky v souvislosti s domácími povinnostmi dostávaly ochranné duchy. U těchto kmenů je ochranný duch natolik spojen s obřadem dospělosti, že antropologové, kteří tuto oblast znají, zastávají názor, podle něhož veškerá vidění amerických Indiánů pocházejí právě z obřadů dospělosti. Ale společný původ nemají. K jejich splnutí došlo jen někde a oba rysy při tom získaly zvláštní a charakteristickou podobu.

V jiných částech Severní Ameriky ochranného ducha nevyhledávají v době dospívání, a nedělají to ani všichni mladí z kmene. V těchto kulturách proto ochranný duch žádou spojitost s obřady dospělosti nemá, dokonce ani tehdy, když u nich takové obřady existují. Na jižních préríích si podporu nadpřirozených sil musejí získat dospělí muži. Komplex vizí se zde sloučil se zcela jiným rysem, obřadům dospělosti velmi vzdáleným. Osagové vytvářejí skupiny otcových příbuzných (k příbuzenství po matce se nepřihlíží). Tyto klanové skupiny společně dědí požehnání nadpřirozených sil. Legenda každého klanu vypráví, jak jejich předek hledal vizi a dostal požehnání od zvířete, jehož jméno klan zdědil. Předek klanu slávky jedlé se několikrát se slzami kanoucími mu po tvářích toto požehnání snažil získat. Když se konečně se slávkou setkal, takto k ní promluvil:

Ó předku,
malí nemají z čeho si udělat tělo.

Slávka mu odpověděla:

Říkáš, že malí nemají z čeho si udělat tělo.
Ať si tělo udělají ze mne.
Když si tělo udělají ze mne,
vždy se dožijí vysokého věku.
Pohled na rýhy na mé kůži (lastuře).
Udělala jsem je, aby bylo možné dožít se stáří.
Když si malí ze mne udělají tělo,
vždycky se dožijí toho, že na své kůži uvidí znaky stáří.
Sedmi zákruty řeky (životu) úspěšně procházím.

A při mých cestách sami bohové nemají moc spatřit mou stopu. Když si malí ze mne udělají tělo, nikdo, ani bohové jejich stopu nespátří.

U těchto lidí má hledání vize všechny již známé prvky, ale uspěl první předek klanu a skupina jeho pokrevních příbuzných jeho požehnání dědí.

U Osagů se setkáváme s jedním z nejrozvinutějších příkladů totemismu vůbec, v němž se společenská struktura prolíná s náboženskou úctou k předkovi. Popisy totemismu známe z celého světa a antropologové ještě nerozřešili spor, zda totem klanu vznikl z „osobního totemu“, nebo z ochranného ducha. Ale v tomto případě jde o přesnou obdobu situace z náhorních plošin Britské Kolumbie, kde se touha po vizi sloučila s obřady dospělosti; jediným rozdílem je, že u Osagů se sloučila s dědičnými výsadními právy kmene. Toto nové spojení je tak silné, že vize už podle jejich názoru není sama schopna dát muži sílu. Požehnání vize lze dosáhnout pouze díky dědění mezi příbuznými; u Osagů vznikly dlouhé zpěvy o setkáních předka s ochráncem, kde jsou také detailně vypočítávána požehnání, kterých se proto jeho potomci mohou domáhat.

V obou těchto případech, v Britské Kolumbii i u Osagů, se nemění pouze povaha komplexu vizi při jejich spojení s obřady dospělosti nebo s klanovou strukturou společnosti. Modifikací procházejí také samotné obřady dospělosti a společenská struktura. Jejich působení je při tom vzájemné. Vyhledávání vizi, obřady dospělosti, klanová struktura a mnohé další rysy, které se s vizemi dostávají do úzkého kontaktu, jsou nitkami, z nichž lze splést mnoho kombinací. Toto míšení rysů má nedozírné důsledky. V obou zmíněných zeměpisných oblastech, tam, kde se náboženský prožitek spojil s obřady dospělosti, i tam, kde se sloučil s klanovou strukturou, mohli všichni příslušníci kmene při obřadu přirozeně získat sílu, která jejich záměr podpoří. Úspěch v jakékoli činnosti byl chápán jako splnění požadavku, který jedinec při vizi vznesl. Odtud čerpal sílu úspěšný hazardní hráč, úspěšný lovec, stejně jako úspěšný šaman. Pro ty, jimž se nadpřirozeného ochránce získat nepodařilo, byly podle jejich vry všechny cesty vpřed uzavřeny.

Avšak v Kalifornii byla vize profesionálním atributem šamana. Díky ní se odlišoval od ostatních. Proto se extrémní prožívání vizi vyvinulo právě v této oblasti. Vidění už nebylo lehkou halucinací, kterou

bylo možné vyvolat pústem, sebetřýzněním a samotou. Byl to trans, do něhož se dostávali mimořádně labilní členové komunity, zvláště ženy. U kmene Šasta bylo pravidlem, že tento dar měly pouze ženy. Požadovaný stav byl jednoznačně kataleptické povahy a cestu mu nejprve otvíralo snění. Pak nastalo bezvědomí a žena padla k zemi jako kámen. Když opět přišla k sobě, z úst jí tekla krev. Všechny obřady, kterými potom po léta stvrzovala své postavení šamana, opakovaně dokládaly její sklon ke kataleptickým záchvatům a byly považovány za léčbu, za záchranu jejího života. U kmenů jako Šasta vidění nejenže nabylo podoby prudkého záchvatu, jímž se šamani odlišovali od ostatních, ale povaha prožívaného transu zároveň změnila jejich osobnost. Zjevně to byli labilní členové komunity. Soupeření mezi šamani v této zeměpisné oblasti získalo podobu vytrvalostní soutěže v tanci; zvítězil ten, kdo dokázal déle odolávat kataleptickému záchvatu, který ho při tanci nakonec nevyhnutelně postihl. Jak vize, tak šamanismus byly těsným vzájemným vztahem hluboce ovlivněny. Splynutí těchto dvou rysů v jeden celek vyvolalo velmi výrazné změny v chování, stejně jako k nim vedlo splynutí vizi s obřady dospělosti nebo s klanovou strukturou.

Stejně tak je v naší civilizaci z historického hlediska jasně vzájemné oddělení církve a manželství; nicméně udělování svátosti manželské církvi po celá staletí diktovalo postupný vývoj jak sexuálního chování, tak církve. Specifičnost manželství v průběhu staletí byla důsledkem právě tohoto sloučení dvou nijak spolu původně nesouvisejících rysů. Navíc ale manželství bylo často prostředkem tradičního předávání majetku. V kulturách, kde toto platí, může těsné sepětí manželství s majetkovým transferem zcela potlačit fakt, že manželství je v podstatě záležitostí pohlavního života a výchovy dětí. Musí být v každém případě chápáno v souvislosti s jinými kulturními rysy, jímž se přizpůsobilo, a neměli bychom při tom podlehnout mylnému názoru, že v obou uvedených případech lze vycházet ze stejného souboru idejí. Musíme počítat s každou ze složek, které se na jeho výsledné podobě podílely.

Schopnost analyzovat rysy našeho kulturního dědictví a rozeznávat v nich jednotlivé složky je pro nás velice potřebná. Kdybychom tímto způsobem dokázali pochopit složitost bytí i našeho nejjednoduššího chování, i uspořádání společnosti by pro nás bylo jasnější. Rasové rozdíly a privilegia u anglosaských národů tak splynuly, že nedokážeme oddělit biologické rasové otázky od předsud-

ků podmíněných ryze sociálně. Dokonce u národů s Anglosasy tak blíže spřízněných, jako jsou národy mluvící románskými jazyky, se tyto předsudky projevují odlišně, takže v zemích kolonizovaných Španěly a v britských koloniích mají rasové rozdíly různou společenskou důležitost. Podobně jsou spolu historicky spjaty rysy křesťanství a postavení žen; v různých dobách na sebe působily různě. Nynější dobré postavení žen v křesťanských zemích není výsledkem působení křesťanství o nic víc, než jím bylo Origenovo spojování ženy s pokušením spáchat smrtelný hřích. Vzájemné pronikání kulturních rysů se objevuje a zase mizí; dějiny každé kultury jsou do značné míry dějinami jejich povahy, osudů a vazeb. Ale genetické souvislosti, které tak snadno v složitých rysech odhalujeme, a naše zděšení, hrozí-li jakékoli narušení jejich vztahů, jsou do značné míry neopodstatněné. Rozmanitost možných kombinací je nekonečná a příhodné společenské struktury lze libovolně vystavět z ohromného množství takovýchto základů.

III. INTEGRACE KULTUR

Různost kultur lze doložit nekonečným množstvím příkladů. V některých společnostech může být jedna oblast lidského života ignorována natolik, že sotva přežívá; někdy dokonce jejich příslušníci ani nenapadne, že by existovat mohla. Nebo může jedna oblast ovládnout takřka veškeré organizované chování společnosti, takže se i na situace jí velmi vzdáleně hledí výhradně jejím prizmatem. Kulturní rysy spolu nijak vnitřně nesouvisející a historicky na sobě nezávislé splývají v nedělitelný celek, čímž vytvářejí prostor pro chování, které nemá protějšek v oblastech, kde k tomuto ztotožnění nedošlo. Z toho logicky vyplývá, že bez ohledu na to, o jaké chování jde, jeho normy v různých kulturách představují široké rozpětí od kladného pólu k zápornému. Mohli bychom předpokládat, že všechny národy budou shodně odsuzovat zabití. Skutečnost je právě opačná; lze se setkat i s názorem, že šlo o bezúhonný čin, když mezi sousedními zeměmi byly přerušeny diplomatické styky, pokud zvyk velí své první dítěte zabit rodiče dříve, než zestárne. Může se stát, že jsou zabíjeni ti, kdo ukradli slepici, narodili se ve středu nebo komu se nejdříve prořezaly horní řezáky. U některých etnik je ten, kdo náhodně způsobil smrt, podroben mučení; jinde totéž považují za věc bezvýznamnou. Také sebevražda může být brána na lehkou váhu a stává se útočštěm kohokoli, kdo narazil i na celkem bezvýznamnou překážku, takže k sebevraždám příslušníků daného kmene dochází běžně. Jinde mohou v sebevraždě vidět nejušlechtlejší a nejvznešenější čin, jaký může moudrý člověk vykonat. Naproti tomu pouhé vyprávění o ní může svou neuvěřitelností vzbuzovat veselí mezi posluchači, kteří sebevraždu považují za čirou nemožnost. Jinde může být zločinem, podléhajícím zákonitému trestu, nebo je hříchem proti bohům.

Avšak rozmanitost zvyků ve světě není něčím, co bychom mohli pouze bezmocně zaznamenávat. Tady dochází k sebetřýznění, tam žijí lovci lebek, v jednom kmene dodržují předmanželskou zdrženlivost, v jiném je u dospívajících běžné nevázané chování; to není výčet nijak nesouvisejících faktů, z nichž každý bychom měli vítat s překvapením, pokud se vyskytne — nebo také nevyskytne. Ani zákazy zabit sebe nebo někoho jiného, přestože se na ně nevztahuje žádná absolutní norma, nejsou náhodné. Význam chování určité

kultury se nevyčerpává tím, že jsme je pochopili jako záležitost místní platnosti, vytvořenou lidmi a nesmírně variabilní. U tohoto chování se také projevuje tendence k integraci. Kultura je stejně jako jednotlivec více méně konzistentním souborem myšlenek a činů. V každé kultuře vznikají pro ni charakteristické cíle, které společnosti jiného typu nemusí nutně sdílet. Lidé každé kultury jednají v souladu s těmito cíli, takže způsob jejich života se postupně stále více vyhraňuje a různorodé prvky jejich chování nabývají úměrně k naléhavosti jednotlivých motivací stále sladěnějších podob. V době integrované kultuře se dokonce činy pro ni velmi nevhodné časem stanou charakteristickým projevem jejich vlastních cílů; než se tak stane, často kvůli tomu projdou jinak velice nepravděpodobnou přeměnou. Podobu, kterou tyto činy získaly, se nám podaří pochopit, jen pokud už známe povahu emocionálních a intelektuálních hnacích sil oné společnosti.

Takovéto strukturování kultury je nutné brát v úvahu, nejde totiž o bezvýznamnou podrobnost. Celek, jak se zdůrazňuje v mnoha oborech moderní vědy, není pouhým součtem všech svých částí; je to výsledek jedinečného uspořádání a vzájemných vztahů částí, které daly vzniknout nové entitě. Střelný prach není pouhým „součtem“ síry, dřevěného uhlí a ledku, vždyť ani hluboká znalost všech těchto tří komponentů ve všech formách, v jakých se jen v přírodě vyskytují, podstatu střelného prachu neodhalí. Vzniklý celek získal nové vlastnosti, které jeho složky neměly, a chová se způsobem naprosto odlišným od reakcí kterékoli z nich v jiných kombinacích.

Podobně jsou kultury také něčím víc než sumou svých kulturních rysů. Můžeme vědět vše o zvyklostech kmene při uzavírání manželství, rituálních tancích a při obřadech dospělosti, a přesto nemusíme rozumět jeho kultuře jako celku, který tyto prvky využívá v zájmu svého vlastního cíle. Tento cíl vybírá mezi rysy vyskytujícími se v okolních oblastech ty užitečné a ostatních se zbavuje. Jiné rysy přetváří tak, aby se dostaly do souladu s jeho požadavky. Celý proces samozřejmě vůbec nemusí probíhat vědomě, ale zanedbávat jej při studiu vzorců lidského chování znamená vzdávat se možnosti fundovaně je interpretovat.

Na integraci kultur není nic tajemného. Stejným procesem vznikají a přetvářejí umělecké styly. Gotická architektura, začínající sotva něčím víc než preferováním výšky a světla, se díky působení kánonu vkusu, který se v rámci jejich technik vyvinul, stala jedinečným a ho-

mogenním uměním třináctého století. Vzdala se prvků disharmonických, jiné upravila pro své účely a vymyslela další, odpovídající gotickému vkusu. Když tento proces popisujeme v jeho historickém vývoji, nutně používáme animistický způsob vyjadřování, jako by při růstu této velké umělecké formy probíhal výběr a působil účel. Ale za to mohou jiné formy, tentokrát jazykové. K vědomému výběru nedošlo, nepůsobil žádný účel. Co zpočátku nebylo víc než malou odchylkou od místních forem a technik, se projevovalo stále výrazněji, integrovalo do stále jednoznačnějších norem, až vzniklo gotické umění.

Proces, kterým prošly velké umělecké styly, probíhá také v kulturách jako celku. Všechno to různorodé chování zaměřené na získávání obživy, partnera, na válčení a uctívání bohů se formuje do konzistentních vzorců v souladu s kánony výběru, které se v dané kultuře vyvíjejí, aniž si to lidé uvědomují. Některým kulturám se stejně jako některým uměleckým obdobím integrace nepodaří a o mnoha dalších víme příliš málo, než abychom chápali jejich motivaci. Ale kulturám všech úrovní složitosti, včetně těch nejprostších, se už podařilo integrity dosáhnout. Staly se více či méně úspěšným výsledkem integrovaného chování a je obdivuhodné, jak velký počet konfigurací lze vytvořit.

Antropologové se zatím věnovali převážně rozboru kulturních rysů a podstatně méně studiu kultur pojatých jako celky vzniklé spojením částí. Do značné míry je to důsledek způsobu, jakým etnografové tradičně psali své práce. Nevycházeli z vlastních přímých poznatků o primitivních národech. Tito teoretici měli k dispozici kromě příběhů cestovatelů a misionářů také formální a schematické zprávy prvních etnologů. Z takových zdrojů mohli zjistit, jak byl rozšířen zvyk vyřážet zuby nebo věstit z vnitřnosti, ale nebylo možné pochopit, jak byly tyto kulturní rysy u různých kmenů začleněny do charakteristických konfigurací, které těmto postupům dávaly formu a význam.

Studie kultury jako *Zlatá souť* (The Golden Bough) a obvyklé komparativní etnologické práce jsou analytickými studii o rysech a ignorují veškeré aspekty kulturní integrace. Zvyklosti spojené s uzavíráním manželství a se smrtí jsou u nich dokládány jednotlivými příklady chování vybranými náhodně z mnoha velmi odlišných kultur a toto pojetí pak vytváří jakéhosi mechanicky složeného Frankensteinova netvora, jehož pravé oko pochází z Fidži, levé z Evropy, jedna noha z Ohňové země, druhá z Tahiti a všechny prsty rukou i nohou

opět odjinud. Taková postava neodpovídá realitě, ani přítomné, ani minulé, a základní problém je týž, jako kdyby například psychiatrie nepokročila dál než k sepsání katalogu symbolů užívaných psychopaty a ignorovala studium vzorců patologického chování – schizofrenie, hysterie a maniodepresivních poruch, jejichž jsou součástí. Úloha určitého rysu v chování psychotiků, míra, do jaké ovlivňuje celou jejich osobnost, a vztah tohoto rysu ke všem ostatním zkušenostem se v jednotlivých případech velice liší. Jestliže nás zajímají duševní pochody, uspokojivou odpověď můžeme získat jen zjištěním postavení konkrétního symbolu v celkové konfiguraci zkoumané osobnosti.

Studie kultur bývají skutečnosti stejně tak vzdálené. Jestliže nás zajímají kulturní procesy, existuje jediný způsob, jak poznat význam vybraného detailu chování – zasadit jej do kontextu motivů, emocí a hodnot, které jsou v dané kultuře institucionalizovány. Dnes se situace jeví tak, že je nezbytné studovat především živou kulturu, poznat její obvyklé způsoby myšlení a fungování jejích institucí – a takové znalosti nemožou vycházet z pitev a posmrtných rekonstrukcí.

Nutnost studovat fungování kultur již mnohokrát zdůrazňoval Malinowski. Obvyklé mnohomluvné studie kriticky přirovnává k posmrtnému pitvání organismů, které bychom raději měli zkoumat, dokud fungují a jsou plny života. Jedním z nejlepších a průkopnických portrétů primitivní kultury, díky němuž moderní etnologie vznikla, je Malinowského rozsáhlá zpráva o obyvatelích Trobriandských ostrovů v Melanésii. Ale Malinowski se v etnologických zobecněních spokojuje se zdůrazňováním faktu, že rysy jsou pevně spjaty s kulturou, jejíž jsou součástí, a že fungují. Potom dochází k závěru, že rysy této ostrovní kultury – důležitost dodržování vzájemných závazků, povaha místní magie, rodinné vztahy – jsou pro tento primitivní svět příznačné, místo aby v konfiguraci této kultury rozpoznal jeden z mnoha pozorovaných typů, z nichž každý se vyznačuje charakteristickým uspořádáním ve sféře hospodářské, náboženské a rodinné.

Při zkoumání chování kultur se již nadále nelze omezovat na obecné zařazování konkrétních místních poměrů k primitivní kultuře. Antropologové právě přecházejí od výzkumu primitivní kultury ke studiu primitivních kultur a první důsledky této změny singularu v plurál teprve začínají být zřejmé.

Důležitost zkoumání celé konfigurace ve srovnání s pokračováním v rozborech jejích částí zdůrazňuje v současné vědě jeden obor za druhým. Wilhelm Stern na něm založil své filosofické a psychologické

ké dílo. Zdůrazňuje, že výchozím bodem zkoumání musí být osobnost člověka chápaná jako nedílný celek. Kritizuje atomistické studie, které zatím byly téměř pravidlem jak v introspektivní, tak experimentální psychologii, a místo toho navrhuje zkoumat konfiguraci osobnosti. Tento výzkumný postup aplikovala v různých oborech celá strukturalistická škola. Worringer ukázal, jak vsurku podstatný rozdíl tento přístup přináší v estetice. Postavil do kontrastu vysoce vyspělé umění dvou období: starověkého Řecka a Byzance. Je toho názoru, že starší kritiky, které definovaly umění v absolutních termínech a uplatňovaly na ně klasická měřítka, pravděpodobně nedokázaly pochopit umělecké postupy byzantských maleb a mozaik. Význačné dílo jednoho období nemůže být posuzováno měřítky jiného, protože tehdy umělci směřovali ke zcela odlišným cílům. Řekové se v umění snažili vyjádřit radost z činnosti; usilovali o to, aby konkrétní formou vyjádřili soulad své vitality a objektivního světa. Byzantské umění naproti tomu dávalo hmotnou podobu abstrakci, hlubokému pocitu odtrženosti od přírody. Máme-li těmto dvěma obdobími porozumět, musíme nejen porovnávat jejich umělecké schopnosti, ale zvláště rozdíly v uměleckém záměru. Tyto dvě formy byly kontrastními, integrovanými konfiguracemi a každá z nich užívala měřítka a formy pro druhou nepřijatelné.

Gestaltpsychologie (celostní psychologie) již vykonala velký kus práce při dokazování oprávněnosti a důležitosti postupu vycházejícího od celku, nikoli od jeho částí. Tito psychologové prokázali, že při nejjednodušším smyslovém vnímání nemůže analýza jednotlivých vjemů vysvětlit celkový prožitek. Nestačí vjemy rozdělit na objektivně existující fragmenty. Subjektivní rámec vzniklý působením minulých zkušeností je rozhodující a nelze ho opomíjet. Musejí být zkoumány vlastnosti celku a jeho tendence, ne pouze prosté asociční mechanismy, s nimiž se psychologie spokojuje od dob Lockeových. Celek určuje své části, nejen jejich vztah, ale samu jejich povahu. Mezi dvěma celky je určitá diskontinuita, a abychom jim porozuměli, musíme vzít v úvahu odlišnost jejich povah, což je podstatně důležitější než být schopen rozpoznat podobné prvky, které se zapojily do obou celků. Celostní psychologie se věnovala především těm oblastem, kde důkazy lze získat laboratorními pokusy, ale její závěry sahají daleko za prosté demonstrace, kterými proslula.

Z vědců předchozí generace ve vědách společenských kladl důraz na význam integrace a konfigurace Wilhelm Dilthey. Zabýval se pře-

devším velkými filosofickými systémy a světónázory. Zejména v díle *Typy světónázorů* (Typen der Weltanschauung) analyzuje jedno období dějin myšlení s cílem prokázat relativitu filosofických systémů. Chápe je jako velké projevy rozmanitosti života, jeho *mody*, *Lebensstimmungen*, integrované postoje, jejichž základní kategorie nemohou přecházet jedna v druhou. Důrazně vystupuje proti předpokladu, že kterýkoli z nich může být konečný. Různé postoje, jimiž se zabývá, neoznačuje jako postoje jistých kultur, ale protože zkoumá významné filosofické konfigurace a historická období, jako například dobu Fridricha Velikého, jeho práce přirozeně vedla k pokroku při uvědomějším uznávání role kultury.

Toto uznání zatím nejvýrazněji vyslovil Oswald Spengler. Titul jeho díla *Zánik Západu* (Der Untergang des Abendlandes) není odvozen od tématu této publikace – od osudových idejí, jak převládající strukturu civilizace nazývá, ale vychází z teze, která s naším tématem nesouvisí, totiž že kulturní konfigurace mají stejně jako každý organismus jistou délku života, kterou nemohou překročit. Tuto tezi o nevyhnutelném zániku civilizací podporují argumenty založené na přesunu kulturních center v západní civilizaci a periodicitě období kulturního rozkvětu. Spengler svůj výklad dotvrzuje analogií s životním cyklem živých organismů, která ale nemůže být ničím víc než analogií. Podle jeho názoru má každá civilizace vitální, zdravé mládí, silný mužný věk a upadající stáří.

S dílem *Zánik Západu* je všeobecně spojován Spenglerův výklad dějin, ale jeho mnohem cennějším a původnějším přínosem je analýza kontrastních konfigurací v západní civilizaci. Rozlišuje dvě osudové ideje: apollinskou klasického světa a faustovskou světa moderního. Apollinský člověk pojal svou duši jako „uspořádaný vesmír, který tvoří skupina vynikajících částí“. V jeho vesmíru neměla místo vůle a konflikt byl zlem, které jeho filosofie ostře kritizovala. Mýšlenka vnitřního vývoje osobnosti mu byla cizí a život viděl jako existenci ve stínu kruté katastrofy trvale hrozící zvenčí. Za vrchol tragédie považoval ničím nevyprovokovanou zkázu příjemného běhu normálního života. Tatáž událost se mohla přihodit někomu jinému stejným způsobem a vést ke stejným výsledkům.

Faustovský obraz sebe sama naproti tomu má podobu síly neustále překonávající překážky. Jeho verzi života jedince je vnitřní vývoj a životní katastrofy přicházejí jako nevyhnutelný důsledek kumulace jeho minulých rozhodnutí a zkušeností. Konflikt je podstatou

existence. Bez něho nemá lidský život smysl a hlubší hodnoty bytí zůstávají mimo dosah. Faustovský člověk touží po nekonečnu a snaží se ho dosáhnout svými uměleckými pokusy. Faustovský a apollinský výklad existence stojí proti sobě a hodnoty vyplývající z jednoho jsou cizí a bezcenné pro druhý.

Civilizace klasického světa byla postavena na apollinském pohledu na život, zatímco moderní svět ve všech svých institucích rozvíjí důsledky pohledu faustovského. Spengler se také krátce zastavuje jednak u pohledu Egyptána, „který se viděl sestupovat po úzké a přesně vymezené stezce života, aby nakonec stanul před soudci mrtvých“, jednak také u pohledu perského mága, vyznačujícího se přísným dualismem těla a duše. Ale zaměřuje se především na typ apollinský a faustovský a matematiku, architekturu, hudbu a malířství považuje za výraz těchto dvou protichůdných filosofí dvou období západní civilizace.

Dojem zmatku, který Spenglerovy knihy vyvolávají, je pouze částečně způsoben metodou výkladu. Ve větší míře je to důsledek nevyřešených složitostí samotných civilizací, kterými se zabývá. Západní civilizace s jejich historickou rozrůzněností, rozvrstvením podle povolání a tříd a s nevidaným bohatstvím detailů nejsou ještě natolik pochopeny, aby je bylo možné shrnout do několika slovníkových hesel. Pokud se člověk faustovského typu nepohybuje v určitých velice úzkých intelektuálních a uměleckých kruzích, v naší civilizaci se neprosadí. Máme silné muže činu a muže typu Babbittova právě tak jako Faustova a žádný z etnografického hlediska plnohodnotný obraz moderní civilizace tyto tak časté typy nemůže opomíjet. Charakteristika typického člověka naší kultury je zcela přesvědčivá, popíšeme-li ho jako absolutního extroverta, který v neustálém pohybu vyřizuje nekonečné světské záležitosti, vynalézá, rozhoduje a – jak říká Edward Carpenter – „věčně honí svůj vlak“, ale můžeme ho také charakterizovat jako člověka faustovského typu, toužícího po nekonečnu.

Z antropologického hlediska trpí Spenglerův obraz světových civilizací tím, že se jeho autor snaží s moderní rozvrstvenou společností zacházet, jako by měla ideální stejnorodost kultury lidové. Při našich současných znalostech jsou historická fakta o západoevropské kultuře příliš spleťtá a diferenciací společnosti příliš pokročila, než aby byl potřebný rozbor proveditelný. Ať je Spenglerova rozprava o člověku faustovského typu jakkoli podnětná pro zkoumání evropské literatury a filosofie a jeho důraz na relativitu hodnot oprávněný, jeho ana-

lýza nemůže být konečná, protože lze vykreslit jiné, stejně opodstatněné obrazy. Při pohledu zpět snad lze uspokojivě charakterizovat tak velký a složitý celek, jakým západní civilizace je, ale přes závažnost a pravdivost Spenglerova postulátu o nesouměřitelnosti osudových idejí snaha v současné době vyložit západní svět prostřednictvím kteréhokoli zvoleného kulturního rysu končí zmatkem.

Jedním z filosofických zdůvodnění výzkumu primitivních etnik je, že poznatky o jednodušších kulturách mohou objasnit sociální fakta, která nám jinak pro svou nepřístupnost zůstávají záhadou. Nikde to neplatí víc než v případě základních a distinktivních kulturních konfigurací, které ovlivňují existenci a podmiňují myšlenky a city příslušníků těchto kultur. Celý problém utváření zvykových struktur jednotlivce pod vlivem tradičních zvyků může být v současné době nejlépe pochopen na základě zkoumání méně vyvinutých etnik. To neznámá, že fakta a procesy takto poznané se mohou týkat výhradně primitivních civilizací. Kulturní konfigurace mají stejný vliv a význam i v těch nejvyvinutějších a nejsložitějších společnostech, jaké známe. Ale jsou příliš komplikované a příliš blízké našim očím, než abychom se s nimi úspěšně vypořádali.

Cesta k potřebnému pochopení procesů odehrávajících se v naší vlastní kultuře může být rychlejší, zvolíme-li okliku. Když historické vztahy lidí a jejich bezprostředních předků v živočišné říši byly příliš komplikované, než aby se daly použít při dokazování faktů biologické evoluce, Darwin je nahradil studiem brouků a proces, který kvůli složitě stavbě lidského těla zůstal nejasný, byl v tomto jednodušším materiálu zcela průhledný a přesvědčivý. Při výzkumu kulturních mechanismů je situace stejná. Potřebujeme veškeré poznatky, které výzkumem myšlení a chování méně složitých společenství můžeme získat.

K detailnějšímu popisu jsem vybrala tři primitivní civilizace. Několik kultur s koherentní organizací chování přináší více poučení než celá řada kultur, u nichž bychom zmínili pouze vybrané významné jevy. Jaký je vztah motivací a sledovaných cílů k jednotlivým prvkům kulturního chování při narození, smrti, v dospívání a manželství nelze jasně ukázat pouhým výčtem všeho, co se v tomto směru na světě děje. Musíme se omezit na méně citlivostivý úkol — na mnohostranné pochopení několika málo kultur.

IV. PUEBLANÉ V NOVÉM MEXIKU

Pueblané na Jihozápadě Spojených států amerických jsou jedním z neznámějších primitivních etnik v oblasti západní civilizace. Ačkoli sídlí uprostřed Ameriky a každý, kdo cestuje napříč kontinentem, je má takřka na dosah, žijí starodávným, původním způsobem. Na rozdíl od kultur všech indiánských společenství za hranicemi Arizony a Nového Mexika se jejich kultura ještě nerozpadla. Měsíc po měsíci a rok za rokem se v jejich kamenných vesnicích tančí staré tance bohů, život v podstatě pokračuje ve starých kolejích a to, co z naší civilizace přejali, přetvořili a podřídili vlastním názorům.

Mají pohnuté dějiny. Po celém území, které v USA dodnes obývají, nacházíme domovy předchůdců jejich kultury — skalní města a v údolích velká, podle plánu vzniklá města zlatého věku Pueblanů. Tato neuvěřitelně početná sídla byla postavena ve dvanáctém a třináctém století, ale jejich dějiny můžeme sledovat mnohem dále, až k prostým začátkům — kamenným domům o jedné místnosti, k níž byla vždy připojena obřadní komora. Tito dávní Pueblané však nebyli prvními, kdo si za svůj domov vybrali Jihozápadní poušť. Ještě před nimi zde žili Košíkáři, a to tak dlouho, že délku jejich osídlení nedokážeme stanovit; byli odtud vyhnáni a z velké části snad i vyhlazeni právě prvními Pueblany.

Poté se kultura Pueblanů na této vyprahlé náhorní plošině bohatě rozvinula. Přinesli sem luk a šípy, umění stavět z kamene a pokročilé zemědělství. Nikdo se zatím neodvážil vysvětlit, proč si pro největší rozkvět své kultury vybrali nehostinné, téměř bezvodé údolí San Juan, severního přítoku řeky Colorado. Patří k snad nejnepřívětivějším oblastem celého území dnešních USA, nicméně právě zde vyrostla největší indiánská města na sever od Mexika. Zřejmě jsou dílem jedné civilizace a vznikla ve stejné době ve dvou typech — jako skalní města a polokruhové údolní pevnosti. Skalní příbytky vytesané do svislé stěny nebo postavené na skalním výstupku stovky stop nad údolím jsou jedněmi z nejromantičtějších obydlí, jaká kdy lidstvo vytvořilo. Nedovedeme odhadnout, jaké okolnosti ke stavbě těchto domů vedly, když stojí daleko od kukuřičných polí i vodních zdrojů, ale jisté byly závažné, jestliže tyto osady byly zamýšleny jako pevnosti; některé z těchto rozvalin i dnes obdivujeme pro jejich krásu a vynalézavost stavitelů. Bez ohledu na to, na jak tvrdé skalní říms-